

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Jana Jeklová

Zaměstnávání osob bez domova
Bakalářská práce

vedoucí práce: PhDr. Jana Haasová

2012

Čestné prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.“

V Olomouci dne: 27. března 2012

Jana Jeklová

Poděkování:

Děkuji PhDr. Janě Haasové, vedoucí mé bakalářské práce, za svědomité a příkladné vedení, podmětné a cenné připomínky, trpělivost i podporu, kterou mi během psaní mé bakalářské práce poskytovala. Upřímné poděkování patří sociálním pracovníkům střediska Samaritán pro lidi bez domova v Olomouci za jejich důvěru, čas i sdělené cenné informace. Děkuji také lidem, kteří ztratili domov, a využívají služeb střediska Samaritán pro lidi bez domova za jejich otevřenost, sdílnost i důvěru. Velké díky patří i mé rodině a přátelům Evě Psutkové a Jiřímu Vysloužilovi za jejich podporu, povzbuzení i trpělivost.

OBSAH

ÚVOD	5
1 BEZDOMOVECTVÍ	7
1.1 Základní pojmy	7
1.2 Formy bezdomovectví	12
1.3 Příčiny bezdomovectví	15
1.4 Osoby ohrožené bezdomovectvím.....	18
2 NEZAMĚSTNANOST	21
2.1 Základní pojmy.....	21
2.2 Typologie nezaměstnanosti	27
2.3 Rizikové skupiny	31
2.4 Důsledky nezaměstnanosti	33
3 ZAMĚSTNÁVÁNÍ LIDÍ BEZ DOMOVA	39
3.1 Překážky v zaměstnávání lidí bez domova.....	39
3.2 Možnosti zaměstnávání osob bez domova	46
3.2.1 Politika zaměstnanosti	47
3.2.2 Zprostředkování zaměstnání	51
3.2.3 Doplňková pracovní činnost	57
ZÁVĚR	61
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	63

ÚVOD

Bezdomovci jsou lidmi, kteří bývají od mnohých osob z většinové společnosti odsuzováni, někdy i ponižováni. Ve svém okolí se poměrně často setkávám s názorem, že lidé bez domova jsou těmi, kdo nechtějí pracovat, jsou líní a jde jim jen o to, aby vyžebrali nějaké peníze na koupi alkoholu. Je tomu ale skutečně tak?

Když jsem během svého studia na Caritas VOŠs měla možnost zvolit si týdenní praxi ve středisku Samaritán pro lidi bez domova, neváhala jsem. V jejím průběhu jsem poznala, že problematika bezdomovectví je velice rozsáhlá, zasahuje do mnoha oblastí lidského života a sfér celé společnosti. Práce s lidmi bez domova mě velice oslovila. O rok později jsem se do střediska Samaritán vrátila, tentokrát na dvoutýdenní praxi. V průběhu strávené doby mezi lidmi bez domova jsem se velmi často setkávala s problematikou zaměstnávání těchto osob. Někteří uživatelé služby si aktivně hledali zaměstnání, využívali internet, noviny i nabídky práce zprostředkované úřady práce, avšak neúspěšně. Setkala jsem se i s bezdomovci, kterým se podařilo nalézt zaměstnání. Pokud si tuto pracovní pozici udrželi, začaly jejich životy procházet významnými změnami. Jednomu mladému muži se dokonce podařilo nalézt, díky získané práci a pravidelnému příjmu, samostatné ubytování. Tento muž se následně začlenil zpět do společnosti, takže nakonec zcela přestal využívat služeb střediska Samaritán pro lidi bez domova. Na tomto příkladu je zcela zřetelné, jak důležitou a nenahraditelnou roli hraje zaměstnání pro některé osoby bez domova.

Cílem mé bakalářské práce je poukázat na důležitost zaměstnání, zmapování možností, které se nabízejí lidem bez domova při hledání zaměstnání, a upozornění na překážky, které jim v případě hledání práce a ucházení se o pracovní pozice komplikují nebo dokonce i znemožňují tuto snahu.

Tato bakalářská práce je teoretického zaměření. Metodami, které jsem užila pro získání potřebných informací, byla analýza dokumentů, odborné literatury i právních předpisů, dále rozhovory s pracovníky střediska Samaritán pro lidi bez domova. Vycházím i ze svých zkušeností, které jsem nabyla při své praxi a následně dobrovolnické činnosti v tomto středisku. Poslední kapitola pojednávající o konkrétních překážkách i možnostech při hledání zaměstnání lidmi bez domova je doplněná o praktické příklady, které zjištěné teoretické poznatky potvrzují, případně doplňují.

Svoji bakalářskou práci jsem rozčlenila do tří kapitol. První kapitola seznamuje čtenáře s bezdomovectvím, definuje tento jev, pojednává o typech bezdomovectví z různých hledisek, popisuje příčiny bezdomovectví a uvádí skupiny osob, jež jsou ohroženy touto sociální exkluzí. Jako stěžejní literaturu pro tuto kapitolu jsem použila publikace od manželů Hradeckých, dále závěrečnou zprávu autorek M. Štěchové, M. Luptákové a B. Kopoldové, knihu od dvojice autorů T. Průdkové a P. Novotného a také svoji absolventskou práci zaměřenou na terénní sociální práci s lidmi bez domova. Druhou kapitolu své bakalářské práce jsem věnovala nezaměstnanosti. V této části bakalářské práce je definována nezaměstnanost, jsou zde uvedené typy nezaměstnanosti i její důsledky, jež dopadají na jedince, kteří ztratili své pracovní místo. Jsou zde taktéž vymezené skupiny osob ohrožené dlouhodobou nezaměstnaností. Základní literaturou, kterou jsem použila v této kapitole, byly publikace sociologa P. Mareše a T. Sirovátky, ale také B. Buchtové a M. Vágnerové. Třetí kapitola mé bakalářské práce popisuje překážky, kterým musí lidé bez domova čelit při hledání zaměstnání. Druhá část této kapitoly pojednává o možnostech zaměstnávání lidí bez domova, jsou zde uvedené subjekty, které pomáhají nezaměstnaným lidem najít práci. V této kapitole jsem čerpala převážně ze zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů, dále pak z internetových stránek Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky (MPSV), zkušeností nabytých během praxe i výkonu dobrovolnické činnosti ve středisku Samaritán pro lidi bez domova, ale také z jednotlivých čísel periodika Sociální práce/sociální práce. Problematika bezdomovectví i zaměstnávání je v tomto časopise relativně dobře uchopena, nicméně si myslím, že otázka zaměstnávání by v tomto časopise mohla být aktualizovaná. V roce 2005 bylo tématu aktivní politiky zaměstnanosti věnované jedno vydání (č. 1/2005), o problematice bezdomovectví pojednávalo toto periodikum následujícího roku (č. 4/2006). V roce 2010 vyšlo pak jedno číslo tohoto časopisu (1/2010) zaměřené na sociální práci a boj s chudobou.

1 BEZDOMOVECTVÍ

1.1 ZÁKLADNÍ POJMY

V této části práce uvádím základní pojmy, které se bezprostředně dotýkají problematiky bezdomovectví, a jejichž vymezení je nutné pro porozumění tohoto jevu. Mezi tyto pojmy se řadí: bezdomovectví, bezdomovec, sociální exkluze, sociální inkluze, hmotná nouze.

BEZDOMOVECTVÍ

Bezdomovectví je jevem, který provází lidstvo už od dávných dob. Chudoba a nouze jsou popisované i v Bibli. Ve Starém zákoně vystupují proroci, kteří ve svých proslovech vyzývají nejen panovníky, ale i lid, aby se ujímali nuzných, sytili hladové, oblékali nahé. „*Cožpak nemáš lámat svůj chléb hladovému, přijímat do domu utištěné, ty, kdo jsou bez přístřeší?*“ (Iz 58,7a). O lidech, kteří z nejrůznějších důvodů přišli o svůj domov a ocitli se na okraji společnosti, se hovoří i v Novém zákoně. V evangeliích Ježíš klade důraz na pomoc těmto lidem a sám se s nimi stýká (např. Uzdravení u rybníka Bethesda (J 5, 1-8), nebo při Uzdravení malomocného (Mk 1,40-45)). Jejich obraz užívá v podobenstvích (např. Podobenství o boháči a Lazarovi (Lk 16,19-22)). Svými slovy i činy jim navrací ztracenou lidskou úctu.

Přestože se společnost s lidmi bez domova setkává již několik staletí, není příliš snadné bezdomovectví výstižně definovat. Nejedná se totiž o pouhou ztrátu bydlení. Tento jev v sobě zahrnuje velké množství dalších aspektů (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 27). Průdková, Novotný (2008, s. 11-12) uvádějí, že bezdomovectví je společenským jevem vyvolaným odlišnými faktory, které vedou k sociálnímu selhání a následně ke ztrátě obydlí, zázemí, životních jistot i ke společenskému vyloučení. Bezdomovectví je provázené nedostatečným uspokojováním základních životních potřeb, fyzickým i psychickým strádáním.

Hradečtí (1996, s. 33) uvádí, že bezdomovectví jako jev i samotný způsob života ve většině případů není věcí individuálního výběru, nýbrž důsledkem sociálního procesu, který souvisí se sociální politikou dané země, nezaměstnaností, bytovým trhem, ale i postavením rodiny ve společnosti a její ochranou, nízkým vzděláním nebo nekvalifikovaností osoby, či zajištěním ve stáří.

FEANTSA¹ (podle Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008, s. 21) definuje bezdomovectví následovně:

„Bezdomovectví je absence vlastního, trvalého a přiměřeného obydlí... Je to pojmenování populační skupiny zahrnující jak zjevné bezdomovce (rooflessness), tak i osoby, jejichž bydlení je neadekvátní vůči minimálním standardům v dané kulturní oblasti (houselessness).“

BEZDOMOVEC

V českém právním řádu se pojem bezdomovec užívá pro osobu, která je bez státního občanství (Štěchová a kol., 2008, s. 21). Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů pojednává o „osobách v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení“ (např. § 57) popř. „osobách bez přístřeší“ (např. § 63). Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi ve znění pozdějších předpisů popisuje osobu bez domova jako „osobu, která nemá uspokojivě naplněny životně důležité potřeby vzhledem k tomu, že je osobou bez přístřeší, je tedy osobou v hmotné nouzi (§ 2, 6d).

FEANTSA (podle Hradecký, Hradecká, 1996, s. 57) o lidech bez domova hovoří následovně:

„Na jedné straně jsou lidé bez střechy nad hlavou, snad spící na ulicích nebo jiných veřejných místech anebo ve squatech. Na druhé straně jsou lidé, jejichž ubytování je nejisté, snad kvůli neplacení nájemného, nebo je budova, ve které bydlí, určena k demolici. Mezi těmito dvěma krajnostmi jsou lidé v rozličných životních situacích: Ti, kteří mají nouzové ubytování na kratší nebo delší období, lidé, kteří mají sice samostatné bydlení, ale nedostává se jim základního zdravotního a jiného životního standardu.“

Pojem bezdomovec je složen ze dvou slov: Slova „bez“ a slova „domov“. Bezdomovci jsou tedy lidé, kteří přišli z nějakého důvodu o svůj domov, soukromé, bezpečné zázemí, místo, kam se mohli vždycky vrátit s jistotou, že zde naleznou přijetí a porozumění.

¹ FEANTSA (Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci) je nadnárodní nevládní organizací, která zastřešuje neziskové subjekty pracující s lidmi bez domova. Tato instituce byla založena roku 1989, sídlí v Bruselu a v současné době má více než 100 členů z 30 evropských zemí. Jejím hlavním cílem je zabránit chudobě a sociálnímu vyloučení, případně zmírnit dopady a následky sociální exkluze. (www.feantsa.org)

Bezdomovci nejsou tedy jen těmi, kdo mají neadekvátní bydlení. Toto označení osob bez domova má mnohem hlubší význam.

SOCIÁLNÍ EXKLUZE

Aristoteles, jeden z nejvýznamnějších řeckých filosofů (384 až 322 př. n. l.) definuje člověka jako bytost společenskou tzv. „Zoón politikon“. Člověk je tedy stvoření, které žije ve společenství, v němž vytváří vztahy s ostatními lidmi, formuluje svoji osobnost a získává nejen znalosti, ale i dovednosti. Sociální exkluze, tedy vyloučení ze společnosti znamená pro takového člověka ztrátu jistot, které společenství nabízelo, kontaktů s ostatními lidmi, přerušení vazeb mezi nimi i ztrátu zázemí. Exkluze je tedy radikální zásah do lidského života. Mareš (2006, s. 7) uvádí, že sociální exkluze je proces vydělování jedince nebo kolektivu ze společnosti, jenž je zbavuje povinností, ale i práv, která jsou spojena se členstvím ve společnosti. Sociální exkluze se tedy netýká jen sociální oblasti života vyloučeného jedince, ale zasahuje i do ekonomické, kulturní či politické sféry. Lidem bez domova jsou v praxi tato práva mnohdy upírána.

Levitas (2000, podle Mareš 2006, s. 8) uvádí tři hlavní příčiny sociální exkluze:

- Chudoba – nemožnost jedince nebo skupiny účastnit se obvyklého způsobu života společnosti, v níž žijí.
- Nezaměstnanost – osoba se nemůže plnohodnotně podílet na životě společnosti, neboť nemá placené zaměstnání (pravidelný příjem). Dochází i ke změně postavení nezaměstnané osoby ve společnosti.
- Sociálně patologické jednání – osoba se chová pro společnost nepřijatelným nebo nevhodným způsobem, proto je z ní vyloučena.

Mareš (2006, s. 9) tyto příčiny dále rozšiřuje o diskriminaci v rovině zaměstnávání, etnicity, genderu a zdravotní situace jedince. Autor také zdůrazňuje vliv událostí, které člověk zažil v dětství. Případné negativní zkušenosti dítěte a záporné vzory v blízkém okolí mohou mít dopad na osvojování potřebných hodnot, postojů a vzorců chování nebo získání důvěry k ostatním lidem. Může také dojít ke zhoršení zdravotního stavu dítěte, např. vzniku neuróz.

Pojem sociální exkluze je také ukotven v zákoně č. 108/2006 Sb. o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů v § 3, odstavci f), kde je sociální vyloučení popsáno jako vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti, jež má za následek nemožnost zapojit se do

tohoto způsobu života v důsledku nepříznivé sociální situace. Nepříznivou sociální situací je podle § 3, odstavce b) téhož zákona míněno oslabení nebo ztráta schopnosti řešit vzniklou situaci tak, aby toto řešení podporovalo sociální začlenění a ochranu před sociálním vyloučením. K danému oslabení nebo ztrátě schopnosti řešit vzniklou situaci může dojít z důvodu věku, nepříznivého zdravotního stavu osoby, krizové sociální situace, v níž se jedinec nachází, ale také kvůli životním návykům a způsobům života jedince vedoucí ke konfliktu se společností, životu v sociálně znevýhodňujícím prostředí, ohrožení práv a zájmů člověka trestnou činností jiné fyzické osoby nebo z jiných závažných důvodů.

SOCIÁLNÍ INKLUZE

Sociální inkluze je opozitem k sociální exkluzi. Znamená tedy začlenění osoby zpět do společnosti, ze které byla vyloučená. Díky tomuto procesu dojde ke spojení dříve vykázané osoby se společností, do které je nyní přijata, k opětovnému navázání sociálních vazeb a nabytí práv i povinností, které mají řádní členové dané společnosti. (Matoušek, 2008, s. 203)

Mareš (2004, s. 23 - 26) upozorňuje, že sociální inkluze i exkluze jsou procesy, které se vzájemně prolínají. Jestliže je člověk vyloučen ze společnosti, má možnost začlenit se do skupiny osob, které byly vyloučené z téže společnosti. Příkladem může být vyloučení osoby z většinové společnosti a její začlenění do skupiny osob bez domova. Mareš také uvádí tři dimenze sociální inkluze:

- Politická – tato dimenze zahrnuje občanská práva a spoluúčast na politické situaci.
- Ekonomická – ekonomická dimenze vychází z možnosti participace jedince na trhu práce.
- Občanská – v této dimenzi jsou obsažena práva jedince zasahovat do dění v komunitě, jejímž členem daná osoba je.

Autor také zdůrazňuje oficiální formulaci sociální inkluze uznanou Evropskou unií.

„Sociální inkluze je proces, který zabezpečuje, že všem, kdo jsou vystaveni riziku chudoby a sociálního vyloučení, se dostane příležitosti a zdrojů nezbytných k plné participaci na ekonomickém, sociálním a kulturním životě společnosti a životní úrovni považované ve společnosti, kde žijí, za standardní.“ (Mareš, 2004, s. 23)

HMOTNÁ NOUZE

Hmotou nouzi definuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi ve znění pozdějších předpisů v § 2 jako sociální situaci člověka, jehož příjem nedosahuje částky živobytí. Tato osoba nemůže svůj příjem zvýšit vlastním přičiněním, a tak je vážně ohroženo uspokojení základních životních potřeb toho jedince i jeho zdravotní stav. Za hmotnou nouzi se považuje také situace, kdy osobu postihne vážná mimořádná událost (např. požár, živelná pohroma jako např. povodeň, vichřice nebo zemětřesení, průmyslová nebo ekologická havárie), přičemž celkové sociální a majetkové poměry dané osoby jí neumožňují překonat tuto nepříznivou situaci vlastními silami. Osobou v hmotné nouzi je podle § 2 (6) nazván také člověk, který je z důvodu neuspokojivého sociálního zázemí a nedostatku financí ohrožen sociální exkluzí. Mezi tyto osoby zákon řadí jedince propuštěné z výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody, osoby ohrožené trestnou činností jiného člověka, osoby bez přístřeší, jedince propuštěné ze školských zařízení, kteří měli pobyt v tomto zařízení nařízený soudem, a osoby které ukončily léčbu chorobných závislostí.

Hmotná nouze může být v závislosti na délce trvání rozdělena do dvou typů. Krátkodobá hmotná nouze je tíživou sociální situací, kterou se podaří vyřešit, jestliže je osobě v brzké době po upadnutí do stavu nouze poskytnuta rychlá a efektivní pomoc, díky níž se akutní situace jedince vyřeší. Jedná se tedy o přechodný stav. Dlouhodobá hmotná nouze je stagnující sociální situací, kdy osoba nemá dlouhodobě uspokojeny základní životní potřeby. Dlouhodobá hmotná nouze se vyvine, jestliže osobě nebyla v době krátkodobé hmotné nouze poskytnuta dostatečně efektivní pomoc. (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 18) Lidé, kteří se ocitli v dlouhodobé hmotné nouzi, často na tento stav rezignují, jsou apatičtí, bez naděje na zlepšení. Přijali roli osoby v hmotné nouzi a snížili svoji životní úroveň na hranici pouhého přežívání. V mnohých případech se stávají závislými na systému pomoci v hmotné nouzi.

Někteří autoři uvádí, že hmotná nouze je formou chudoby:

„ V cizí literatuře se užívá pojem absolutní chudoba k označení stavu, kdy jedinec není schopen sám sebe uživit, takže nemůže bez pomoci přežít... Ve srovnání s tím je jako relativní chudoba označován stav, ve kterém člověk uspokojuje potřeby na úrovni výrazně nižší, než je v dané společnosti průměrná, a to proto, že je vyšší úroveň uspokojování potřeb pro něj nedostupná. “ (Matoušek, 2008, s. 68)

1.2 FORMY BEZDOMOVECTVÍ

Skupina osob bez domova není homogenní. Tvoří ji nejrůznější lidé s odlišnou minulostí, které spojuje přítomnost, skutečnost absence domova. Přesto je možné rozdělit ty, kteří ztratili domov, do několika skupin.

Hradečtí (1996, s. 27) rozdělují fenomén bezdomovectví do tří skupin a to na zjevné bezdomovectví, skryté bezdomovectví a potenciální bezdomovectví.

Zjevné bezdomovectví tvoří nejviditelnější, ale paradoxně nejredukovanější skupinu osob bez domova. Nachází se v ní lidé, kteří se pohybují na nádraží, v blízkosti nákupních středisek aj., přespávají na veřejných prostranstvích, ve squatech, stanech, v parcích, pod mosty, ale i osoby využívající sociálních služeb jako jsou noclehárny, azylové domy nebo nízkoprahová denní centra. (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 28) Mezi zjevné bezdomovce se řadí lidé, u kterých je na první pohled patrné, že již delší dobu žijí na ulici, jsou špinaví, nosí starší, někdy i neesteticky kombinované ošacení a v rukou mají igelitovou tašku nebo vozík se vším svým majetkem (Průdková, Novotný, 2008, s. 13). Do skupiny zjevných bezdomovců spadají i osoby, které jsou na ulici pouze krátce a doposud se jim daří udržet si upravený vzhled a čisté ošacení.

Skryté bezdomovectví zahrnuje osoby, jež jsou v hmotné nouzi, nemají adekvátní bydlení, ale přesto nevyužívají sociálních služeb určených pro osoby bez domova. Proto je složité odhadnout počet těchto osob. (Matoušek, 2010, s. 317) Skrytí bezdomovci žijí ve sklepích, automobilech, zahradních chatkách, kanálech, ale i opuštěných domech, přespávají dočasně u svých známých či příbuzných (Štěchová a kol., 2008, s. 21). Na první pohled nemusí být vůbec zřejmé, že se jedná o osobu bez domova. Osoby žijící tímto způsobem se snaží svoji těžkou situaci utajit, neboť se obávají vyloučení ze společnosti, chtějí ji vyřešit sami, nebo si vážnost své situace nechťejí připustit. (Průdková, Novotný, 2008, s. 14)

Potenciální bezdomovectví je nejpočetnější skupinou. Zahrnuje osoby, které žijí v nevyhovujících podmínkách, domech určených k demolici nebo asanaci nebo v přelidněných bytech. (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 32). Do této skupiny spadají také lidé, jejichž bydlení je nejisté, žijí v podnájmu, nemají uzavřenou řádnou ubytovací smlouvu, jejich příjem je téměř bezrezervy vynakládán na ubytování a nejnnutnější potřeby, žijí takřka „z ruky do úst“. Mezi potenciální bezdomovce jsou zařazeni i lidé ze sociálně slabých rodin, mladí lidé opouštějící zařízení ústavní výchovy, kteří nejsou v kontaktu se svojí biologickou

rodinou, která by jim poskytla zázemí, lidé opouštějící psychiatrické léčebny, terapeutické komunity nebo byli propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody (Průdková, Novotný, 2008, s. 14). Haasová skupinu potenciálních bezdomovců doplňuje o aktuální nově se vyskytující jev:

„Do skupiny potenciálních bezdomovců je nově možné zařadit i nezaměstnané muže, kteří ztratili práci v průměru v posledních dvou letech (může se jednat o hromadně propuštěné zaměstnance zanikajících firem, či firem, které výrazně snižují stavy zaměstnanců v důsledku zhoršené hospodářské situace v České republice)... Jedná se často o osamělé jedince bez vlastního bydlení v předdůchodovém věku, kteří většinou celý život pracovali v některé z dělnických profesí, často mají spíše nižší vzdělání, současně nedisponují žádnou další dovedností (např. chybí řidičský průkaz, neumí pracovat na PC), kdy jsou navíc omezeni ze zdravotních důvodů při výběru zaměstnání. Pokud si tyto lidé nenajdou včas stálé zaměstnání, můžou se relativně rychle dostat do sociální exkluze, tedy na ulici či do azylového domu.“ (Haasová, 2010, s. 8)

Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci FEANTSA vypracovala typologii bezdomovectví nazvanou ETHOS. Kritériem tohoto rozdělení je bydlení osob. Typologie ETHOS má mezinárodní charakter a byla vytvořena tak, aby mohla být s případnými modifikacemi použita ve všech členských zemích. (Hradecký a kol., 2007, s. 31) Kategorie dané typologie jsou následující:

- **Osoby bez střechy:** Do této skupiny spadají jedinci žijící na ulici nebo ve veřejně přístupných prostorách (nádrazí, letiště, odstavené vagóny, dopravní prostředky, garáže, prádelny, sklepy a půdy domů, stany, kanály a jeskyně). Osobami bez střechy jsou i lidé, kteří využívají služeb noclehárny.
- **Osoby bez bytu:** Tuto kategorii tvoří lidé ubytovaní na ubytovnách, v azylových domech, domech na půli cesty, pobytových zařízeních pro imigranty. Řadí se sem i lidé, kteří opouštějí zdravotnická zařízení, věznice nebo dětské domovy.
- **Osoby s nejistým bydlením:** Nejistým bydlením je myšleno přechodné ubytování u přátel nebo příbuzných, bydlení bez právního nároku, nezákonné obsazení budovy/pozemku nebo ztráta vlastnictví bytu.
- **Osoby v nevyhovujícím bydlení:** Tato kategorie zahrnuje osoby, které žijí v přelidněných bytech, v nevhodných objektech, v nehygienických podmínkách,

v provizorních stavbách, neobytných budovách (v pracovní hale, zahradní chatce) nebo v mobilním obydlí (např. v karavanu, maringotce, hausbótu). (Hradecký a kol. 2007, s. 32 – 33)

Třetím typem klasifikace bezdomovectví, které v této práci uvádím, je dělení osob bez domova podle délky pobytu na ulici a typu integrace do bezdomovecké subkultury. Janebová (1999, podle Haasová, 2010, s. 10 - 11) uvádí následující členění:

- **Nedávno dislokovaní (nováčci):** Osoby, které jsou na ulici pouze krátce, doposud si uchovaly hodnoty většinové společnosti, nepřijímají status bezdomovce.
- **Izolovaní – nedávno dislokovaní:** Lidé, kteří se po ocitnutí se na ulici do sebe „uzavřeli“, nevyužívají služeb pro lidi bez domova, obtížně navazují kontakty s jinými lidmi bez domova. Posupně u nich dochází ke ztrátě identity.
- **Identifikovaní a současně izolovaní:** Jednotlivci žijící na ulici již několik let. Od ostatních bezdomovců jsou izolovaní, nenavazují s nimi kontakt.
- **Identifikovaní žijící ve skupině:** Osoby, které přijaly roli bezdomovce, začlenily se tedy do skupiny lidí bez domova. V rámci této skupiny navázali s ostatními vztahy. U těchto jedinců dochází ke ztrátě hodnot většinové společnosti a přijetí pravidel života na ulici.

Lidé bez domova jsou exkludovanými osobami. Míra vyloučení však není u každého stejná. Haasová (2010, s. 10) definuje a popisuje tři skupiny lidí bez domova podle míry exkluze.

- **Extrémně exkludovaní** – lidé, kteří ztratili kontakt s většinovou společností, přišli o zaměstnání, bydlení, rodinu, přátele, členství v zájmových klubech. Nemají osobní doklady. Nemohou uplatňovat svá práva, je jim ztížen, někdy i znemožněn přístup ke zdravotní péči, zaměstnávání, vzdělávání, i k veřejnému životu a ocitli se v sociální, ekonomické, politické i kulturní izolaci. Společnost jim připsala status bezdomovce, žijí v nedůstojných podmínkách nebo na veřejných místech. Míra extrémní exkluze se odvíjí mimo jiné od délky pobytu na ulici či od začlenění se osoby do bezdomovecké subkultury. Využívají sociálních služeb jen dočasně.

- **Exkluzí ohrožení** – osoby, které nepřerušily všechny kontakty s většinovou společností, komunikují např. se členy rodiny, přáteli, nicméně balancují na hranici sociálního vyloučení. Příležitostně navštěvují zaměstnání, snaží se aktivně řešit svoji situaci, splácet případné dluhy. Tito jedinci využívají ubytování v azylových domech či komerčních ubytovnách.
- **Osoby v přechodné nouzi** – jedinci, kteří krátkodobě přišli o střechu nad hlavou, popř. o zaměstnání, ale jejich kontakty s většinovou společností přerušeny nebyly. Těmto lidem se daří svoji situaci vyřešit, jakmile získají zaměstnání nebo naleznou vhodné ubytování.

1.3 PŘÍČINY BEZDOMOVECTVÍ

Bezdomovectví není jednotvárným jevem. Tak, jako má několik podob, má i mnoho příčin. Ty jsou kulturně i geograficky odlišné. To, co je v jedné společnosti akceptováno jako jeden z běžných způsobů života, může být v jiné nepřijatelné. Znalost příčin bezdomovectví je nesmírně důležitá, neboť je často klíčem k efektivní pomoci lidem bez domova (Průdková, Novotný, 2008, s. 15). Příčiny bezdomovectví se dělí na objektivní neboli vnější a subjektivní, tzv. vnitřní (Matoušek, 2010, s. 317).

„Objektivní (vnější) faktory ovlivňují formu bezdomovectví, zatímco subjektivní (vnitřní) faktory ovlivňují šanci jedince na návrat zpět do společnosti, přičemž hranice mezi těmito skupinami faktorů nejsou vždy jednoznačné. Jedná se o komplexní fenomén, faktory se vzájemně ovlivňují, spolupůsobí všechny typy v nejrůznějších kombinacích a intenzitě.“ (Štěchová a kol., 2008, s. 37)

Objektivní faktory v širším slova smyslu zahrnují sociálně-ekonomicko-politickou situaci daného státu a strukturální změny ve společnosti (Štěchová a kol., 2008, s. 34, 36). Toto pojetí obsahuje politiku zaměstnanosti, bytovou politiku, sociální politiku, postavení etnických minorit a postoj veřejnosti k těmto lidem (Matoušek, 2010, s. 317). Mezi objektivní faktory se řadí nedostatečné zabezpečení ve stáří a nemoci, nedostupnost podporovaného, levného a přijatelného bydlení, ztížená možnost dosáhnout kvalitního vzdělávání a kvalifikace, zhoršené podmínky pro začleňování osob na trh práce a nedostatek volných pracovních míst, komplikovaná integrace jedinců s postižením či nedodržování lidských práv. (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 33) Mezi objektivní faktory se řadí i úvěrové podvody a problematika nebankovních půjček, které se v současné době velmi rozmáhají. Objektivní

faktory v užším slova smyslu se odvíjí od postavení rodin ve společnosti, funkčnosti rodin a opatření, která chrání rodinu jako základní jednotku společnosti (Štěchová a kol., 2008, s. 36).

Subjektivní faktory bezdomovectví se podle Štěchové a kol., (2008, s. 36) odvíjejí od interpersonálních vztahů, struktury osobnosti, jejích schopností a dovedností i materiálních podmínek osoby. Hradečtí (1996, s. 33, 34) subjektivní faktory rozlišují a popisují ve čtyřech oblastech:

- **Vztahové faktory** ovlivňují socializaci jedince a dotýkají se převážně vztahů v rodině. Do této kategorie patří život v rizikových rodinách, alkoholismus a jiné závislosti členů rodiny, domácí násilí, nezdravé vztahy mezi členy rodiny nebo příliš časté a emočně silné konflikty mezi členy domácnosti. Patří sem ale také šikana, promiskuitní život a kritické prožitky, které ovlivňují osobu ve vztahové rovině (např. znásilnění, rozvod). Mezi vztahové faktory se řadí i přílišná osamělost.
- **Osobní faktory** vycházejí ze samotné osobnosti člověka. Riziko vzniku bezdomovectví může zvyšovat závislost na psychotropních látkách nebo patologické hráčství, nízké vzdělání jedince, kriminalita a agresivní sklony osoby, přijetí statusu dlouhodobě nezaměstnaného jedince a upadnutí do stavu rezignace, apatie. Mezi osobní faktory spadá tzv. finanční negramotnost, neschopnost hospodařit s financemi, která se může projevit např. v neschopnosti spořit peníze, splácet dluhy a platit pravidelné poplatky za nájem, spotřebovanou energii. Do této skupiny se řadí i tělesné a duševní zdraví osoby. Faktory, které negativně působí na sociální situaci člověka, mohou být dány genetickou výbavou jednotlivce. Může se mezi ně řadit nesamostatnost, nedostatek pevné vůle, psychická vyspělost a úroveň rozumových schopností, která neodpovídá věku jedince.
- **Materiální faktory** souvisejí s hmotným zabezpečením osoby. Řadí se mezi ně práce na černo (zaměstnavatel za osobu nehradí zdravotní a sociální pojištění, tím pádem pracovníkovi vzniká v této oblasti dluh, odpracovaná doba a příjem osoby se nezapočítává pro uznání výše důchodu) a nezaměstnanost (nastává pokles pravidelných příjmů, což má za následek snížení životní úrovně osoby, postupně dochází ke ztrátě pracovních návyků, snížení sebedůvěry osoby, přijetí statusu dlouhodobě nezaměstnané osoby a s tím spojený propad

ve společenském postavení). Dalšími materiálními faktory je ztráta možnosti užívání bytu, život v nevyhovujících nebo nejistých podmínkách jako je např. bydlení v podnájmu bez smlouvy nebo s nevýhodnou smlouvou, zadluženost osob.

- **Institucionální faktory** ohrožují osoby, které strávily nějakou dobu v pobytovém zařízení, kde je dbáno na přísný a pravidelný režim. Po opuštění takového zařízení mohou mít někteří lidé problémy s adaptací na život ve většinové společnosti, který je svobodnější. Jsou na ně kladeny požadavky, aby se sami rozhodovali a za své činy přebírali zodpovědnost. Mezi tyto osoby se řadí jedinci propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, lidé propuštění z dlouhodobých nebo psychiatrických léčeben, mladí lidé opouštějící ústavní výchovu, dětské domovy, lidé, kteří ukončili pobyt v komunitách. U těchto skupin osob se může projevat tzv. hospitalismus (institucionální závislost), který se projevuje tím, že tito lidé ztratili schopnost postarat se sami o sebe bez pomoci instituce (Janoušek, 2003, s. 49).

Subjektivní i objektivní příčiny se často prolínají, navazují na sebe, umocňují jedna druhou. Není vždy snadné určit, zda se jedná o příčinu, nebo následek bezdomovectví. To, co je u jedné osoby příčinou jejího bezdomovectví, může být u jiného člověka následkem života na ulici.

Hradečtí (1996, s. 34, 35) rozlišují příčiny bezdomovectví také podle toho, zda se jedná o muže, ženy, či děti a mladistvé.

- **Muži:** Bezdomovectví u mužů je často zapříčiněno materiálními faktory v kombinaci s osobními příčinami. Muži se v mnohých případech ocitají na ulici díky skutečnosti, že přišli o dům/byt, neboť upadli do závislosti, onemocněli, nebo přišli o zaměstnání, tedy i o pravidelný příjem, který pokrýval náklady na bydlení.
- **Ženy:** Bezdomovectví u žen bývá z velké části zapříčiněno vztahovými faktory, kdy dochází k hrubému narušení nebo zničení vztahů a vazeb s nejbližšími v důsledku domácího násilí a přetrvávajících partnerských obtíží.
- **Děti a mladiství:** U této kategorie osob se objevuje kombinace institucionálních osobních i vztahových faktorů. Institucionální faktory působí na děti, které žijí celé dětství a dospívání v zařízení, chybí jim rodičovské vzory, často nejsou

vedeny k samostatnosti a zodpovědnosti. Vztahové faktory hrají důležitou roli v situacích, kdy dítě vyrůstá v rizikové rodině. Problémy pak řeší delikventním chováním, útekem z domova, užíváním návykových látek, kriminalitou, trávením volného času na ulici aj. Tyto způsoby řešení tíživé situace ovlivňují daného jedince i jeho osobnost.

Králová (2007, podle Štěchová a kol., 2008, s. 35) uvádí i další spouštěcí mechanismy bezdomovectví. Řadí mezi ně ztrátu blízké osoby, na kterou byl jedinec ohrožený bezdomovectvím úzce citově navázán (partner, rodič, dítě, nejlepší přítel), migrace do metropole nebo jiného státu s cílem vyššího zisku a lepší pracovní pozice, nebo nekonvenční způsob života (tuláctví, squaterství), kterým jedinec řeší tíživou životní situaci nebo problémy, s nimiž si sám neví rady.

Průdková a Novotný (2008, s. 9) pojmenovávají jako jednu z příčin bezdomovectví také změnu politického režimu po roce 1989. V období komunismu byli všichni lidé v produktivním věku nuceni pracovat a mít trvalé bydliště. Existovaly podnikové ubytovny, které zajišťovaly svým pracovníkům ubytování. Jestliže někdo odmítal pracovat a respektovat pravidla určená režimem, byl trestně stíhán za příživnictví. Po roce 1989 však došlo k přechodu z centralizovaného na tržní hospodářství, k uzavírání podniků, rušení ubytoven a změně filosofie propagované ve společnosti. Na ulici se tedy ocitli lidé, kteří se nedokázali s tak zásadní proměnou vyrovnat a adaptovat se na ni, lidé, kteří kvůli vzdálenému zaměstnání ztratili kontakty s rodinami.

1.4 OSOBY OHROŽENÉ BEZDOMOVECTVÍM

Lidé bez domova jsou heterogenní skupinou osob, kterou tvoří lidé různých věkových kategorií, muži i ženy, lidé s tělesným nebo mentálním postižením, lidé trpící psychickými nemocemi. Mezi lidmi bez domova se pohybují osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, jednotlivci s různými formami závislostí, osoby, které poskytují placené sexuální služby. Ačkoli tito lidé mají společnou přítomnost – jsou bez domova, „stáli“ na začátku své bezdomovecké „kariéry“ na odlišných místech a pozicích.

„Ohrožení jsou především lidé, kteří z různých příčin nejsou dostatečně adaptabilní, špatně se přizpůsobují novému společenskému prostředí, novým životním situacím a nárokům v zaměstnání. Adaptabilita jedince přirozeně klesá například s přibývajícím věkem,

s nedostatečným vzděláním a v některých případech také kvůli fyzickým a psychickým postižením.“ (Gottwaldová, 2009, s. 14)

Hradečtí (1996, s. 35) popisují několik kategorií osob, které jsou ohroženy bezdomovectvím:

- Osoby s mentálním postižením
- Osoby se somatickým postižením, lidé nevidomí, neslyšící, němí.
- Osoby trpící nevyléčitelnou nemocí (AIDS)
- Osoby s duševním onemocněním
- Osoby závislé na psychotropních látkách
- Osoby závislé na hracích automatech (gambleři)
- Osoby trpící silnými depresivními stavy
- Osoby nezaměstnané
- Osoby, které jsou dlužníky, ohrožené exekucí
- Osoby se základním vzděláním
- Osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody
- Osoby poskytující placené sexuální služby
- Osoby osamocené (osamělé ženy, senioři)
- Osoby vyrůstající v zařízeních ústavní výchovy
- Oběti domácího násilí a týraní jedinci
- Osoby žijící ve vyloučených lokalitách
- Osoby bez trvalého bydliště
- Příslušníci etnických menšin a migranti

Tyto kategorie doplňuje Šimečka (nedatováno, s. 177) o:

- Osoby těžko umístitelné na pracovním trhu
- Osoby vyhýbající se zákonným povinnostem (např. splácení dluhů, nástup do výkonu trestu odnětí svobody, zdržování se na území i přes zákaz pobytu...)
- Osoby bez pravidelného příjmu (např. sezónní dělníci)

Hradečtí (1996, s. 39) zdůrazňují vliv rodiny na vývoj dítěte a následně i na celý jeho život. Autoři řadí členy rizikových rodin mezi osoby ohrožené bezdomovectvím. Za rizikové rodiny považují takové rodiny, kde je alespoň jeden člen závislý na psychotropních látkách

nebo je patologickým hráčem, rozvedené rodiny, rekonstruované rodiny, rodiny, které pečují o handicapovaného člena, rodiny, kde se vyskytuje domácí násilí v jakékoli formě, rodiny se zanedbávaným, týraným nebo zneužívaným dítětem. Patří sem i rodiny žijící ve vyloučených lokalitách. Gottwaldová (2009, s. 14) popis těchto rodin doplňuje o afunkční rodiny, kde dochází k delikventnímu chování dětí a dospívající mládeže, a rodiny s nízkou sociokulturní úrovní. Hradečtí (1996, s. 24) uvádí, že až 80 % uživatelů terénního sociálního programu poskytovaného lidem bez domova na pražském Hlavním nádraží je poznamenáno krizí rodiny.

2 NEZAMĚSTNANOST

Nezaměstnanost a bezdomovectví spolu úzce souvisí. Lidé, kteří se ocitli na ulici, v mnoha případech přišli o zaměstnání, o pravidelný příjem. Jestliže se jim nepodařilo najít si v krátké době nové zaměstnání a neměli nikoho, kdo by je v době jejich nezaměstnanosti finančně zajistil, mohli upadnout do stavu hmotné nouze, což následně mohlo být jednou z příčin bezdomovectví těchto osob.

2.1 ZÁKLADNÍ POJMY

PRÁCE

Práce je cílevědomá lidská činnost, která směřuje k vytváření materiálních a duchovních hodnot. Je výrazem uspokojení z tvůrčí činnosti člověka, prostředkem seberealizace a také primárním zdrojem zabezpečení obživy i života osoby. Práce je taktéž ukazatelem sociálního postavení jedince, pomáhá mu vytvářet a upevňovat sociální vztahy a vazby s jinými lidmi. Práce v neposlední řadě ovlivňuje i postoj člověka k sobě samému, jeho sebepřijetí i utváření své osobní identity. (Sekot, 2008, s. 57) Práce ovlivňuje i fyzické a duševní zdraví člověka (Šmajš, 2002, s. 12). Práce má tedy v lidském životě nezastupitelnou roli a její absence může mít na osobu negativní dopad.

Vágnerová (2002, s. 398 – 399) a Plesník (2007, s. 4 – 14) popisují pět významů práce pro člověka, které motivují danou osobu k výkonu této činnosti.

- **Peníze:** Peníze jsou prostředkem směny. Lidé si díky nim kupují statky a služby, pomocí nichž mohou uspokojovat své potřeby. V případě ztráty zaměstnání dochází i ke ztrátě příjmu z výdělečné činnosti. Důsledkem může být snížení životní úrovně osoby spojené i s poklesem společenského statusu.
- **Aktivita:** Práce je prostředkem stimulace člověka, podporuje jeho kreativitu, je pro něj smysluplnou činností. V denním harmonogramu vyplňuje podstatnou část. Pravidelnost a stabilita činnosti (odchod do práce, polední pauza, příchod ze zaměstnání...) dodává člověku jistotu a řád. Jestliže dojde ke ztrátě zaměstnání, ocitne se člověk před otázkou, jak využít tolik naráz získaného času. Důsledkem dlouhodobějšího setrvání v nezaměstnanosti může být apatie,

rezignovanost, nervozita spojená s chybějícím řádem a z toho pramenící nejistotou, nedostatek podnětů a postupné utlumování rozvoje jedince.

- **Seberealizace:** Seberealizace je sebeutvrzení osoby, že je užitečná, schopná a má určité dovednosti, které skrze dané zaměstnání rozvíjí, upevňuje a využívá. Seberealizace je také spojená s úspěchem, který daná osoba prožívá ve spojitosti s výkonem zaměstnání, a získáním sociální pozice, jež je pro ni žádoucí. Pokud osoba o zaměstnání přijde, ztratí tak svoji vybudovanou pozici. Musí si tedy hledat nové způsoby seberealizace, jak se užitečně uplatnit, ačkoli je nezaměstnaná. Nepodaří-li se jí to, dostaví se pocity zbytečnosti, marnosti, neúspěchu, méněcennosti. Postupem času také dochází ke ztrátě profesních schopností a dovedností.
- **Sociální kontakt:** Skrze zaměstnání má člověk možnost navazovat různé sociální kontakty, setkává se s novými lidmi, sdílí jejich prožitky, přijímá nejrůznější role, které by v případě nezaměstnanosti zastávat nemohl, setkává se s jinými názory, může pozorovat věci z jiného úhlu pohledu. Pro většinu osob je kontakt s jinými lidmi velice důležitý. V době, kdy osoba ztratí zaměstnání, dojde k přerušení těchto kontaktů, jedinec se ocitne izolovaný od spolupracovníků, může propadat pocitu osamělosti, nenaplněnosti, sociální izolace.
- **Samostatnost a nezávislost:** Zaměstnání je prostředkem k dosažení alespoň částečné ekonomické soběstačnosti a nezávislosti. Zaměstnaná osoba může tak pociťovat svoji nadvládu nad ekonomickou stránkou vlastního života. Učí se také zodpovědnosti a hospodárnosti. Jestliže osoba o placené zaměstnání přijde, upadá do ekonomické závislosti na státu, nebo osobě živitele. Může se cítit v méněcenné roli a podřadnější pozici, než osoba, která je ekonomicky nezávislá, nebo trpět pocitem, že je přítěží pro druhé, kteří jí ekonomicky vypomáhají.

Z ekonomického hlediska je práce definovaná jako výrobní faktor, který je nezastupitelný při výrobě statků (Fuchs, 2002, s. 59).

Důležitost práce umocňuje i její ukotvení ve dvou významných dokumentech. Listina základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky od roku 1992 a jež vešla v platnost 1. 1. 1993, o práci pojednává v Hlavě čtvrté, článku 26, kde je zapsáno, že každý má právo na svobodnou volbu povolání, přípravu k této činnosti a na podnikání.

Každý má také právo získávat prostředky pro své životní potřeby prací. Všeobecná deklarace lidských práv, která byla 10. 12. 1948 vyhlášena valným shromážděním OSN, o práci pojednává v článku 23 následovně:

„(1) Každý má právo na práci, na svobodnou volbu zaměstnání, na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky a na ochranu proti nezaměstnanosti... (3) Každý, kdo pracuje, má nárok na spravedlivou a uspokojivou odměnu, která by zajišťovala jemu samému a jeho rodině živobytí odpovídající lidské důstojnosti a která by byla doplněna, kdyby toho bylo třeba, jinými prostředky sociální ochrany.“

TRH PRÁCE

Trh práce neboli pracovní trh je velmi často používaným pojmem v souvislosti s nezaměstnaností. Matoušek (2008, s. 231) definuje trh práce v širším pojetí jako místo, kde dochází ke směně práce za jiné zboží a služby, a v užším pojetí, které je preferováno agendou ÚP, jako regionální nabídku volných pracovních míst. Cenou práce, která je na pracovním trhu nabízena, je mzda. Na trhu práce jsou v současné době preferované pozice s nadprůměrným příjmem a vysokou sociální prestiží. Trh práce plní dvě hlavní role (Krebs, 2010, s. 310): Zabezpečuje ekonomiku potřebnými pracovními silami (zkušení odborníci, manuálně zruční pracovníci...) a pracovní síly zabezpečuje odpovídajícími prostředky (výše finančního ohodnocení, společenská prestiž, možnost seberealizace...).

Trh práce se dělí na primární trh práce a sekundární trh práce. Primární trh práce je místem koncentrace výhodnějších pracovních pozic, jež jsou hodnotněji oceňovány a doprovázeny společenskou prestiží. Pracovníci na těchto pozicích mají větší možnost profesního růstu, rozvoje své osobnosti. Pracovní místa v této kategorii jsou stabilnější. Oproti primárnímu pracovnímu trhu je sekundární pracovní trh méně oceňován a ohodnocen, pracovníkům není umožněn téměř žádný profesionální růst, pracují v horších podmínkách, pracovní místa jsou nestabilní. Sekundární trh práce klade na zaměstnance menší kvalifikační nároky. (Mareš, 2002, s. 59)

MARGINALIZACE NA PRACOVNÍM TRHU

Marginalizace je procesem, kdy je některým účastníkům trhu práce upíraná možnost plné participace na pracovním trhu. Tito jedinci nemohou zcela využít svůj potenciál, své schopnosti a dovednosti a jsou odsunuti z hlavních pracovních – produkčních aktivit na

okrajové pozice. (Sirovátka, 1997, s. 10 – 12) Marginalizace na pracovním trhu se dotýká převážně pracovníků na sekundárním pracovním trhu, kde je větší míra soutěživosti, více zájemců o jedno pracovní místo a silná konkurence zahraničních pracovníků, kteří jsou ochotni za stejnou vykonanou práci přijmout nižší finanční odměnu (Mareš, Vyhlídal, Sirovátka, 2002, s. 13). Marginalizace je úzce spojena se sociální exkluzí, která může být následkem, ale i příčinou marginalizace (Sirovátka, 1997, s. 15). Sirovátka (2009, s. 11) uvádí jako jednu z dalších a významných příčin marginalizace na trhu práce i nedostatek placených míst a nízké ohodnocení pracovníků na sekundárním trhu.

Proces marginalizace obsahuje tři základní prvky, které jej podstatně ovlivňují a utvářejí. Jsou jimi normativní rámec (zákony a vyhlášky, vnitřní předpisy firem...), objektivní zdroje (objektivní podmínky kladené společnostmi pro úspěšnou participaci na pracovním trhu – např. dostupnost vzdělávání, rekvalifikace...) a osobní vlastnosti lidí, kteří se chtějí podílet na výkonu práce (spolehlivost, dochvilnost, flexibilita, ovládání nových technologií, práce na PC, jazyková znalost...). (Sirovátka, 1997, s. 10 – 11)

Zaměstnanci na pracovním trhu jsou více méně nuceni adaptovat se na změny, které se odehrávají na trhu práce i přímo v jejich zaměstnání. Jestliže se těmto změnám nedokážou rychle a efektivně přizpůsobit, hrozí jim propuštění ze zaměstnání a ocitnutí se v ohrožení marginalizace. (Sirovátka, 2009, s. 9)

Hora a Žižlavský (2009, s. 80 – 81) uvádějí kompetence (znalosti, schopnosti a dovednosti), které pomáhají zaměstnancům uspět na trhu práce. Jestliže však některé z těchto vlastností pracovník nesplňuje, hrozí mu marginalizace. Tyto kompetence jsou rozděleny do následujících dimenzí:

- *Být schopen pracovat* – Osoba nemá žádné zdravotní a psychické omezení, které by jí bránilo při výkonu zaměstnávání, nemá ani povinnosti, které by jí její uplatnění na trhu práce znemožňovaly (např. péče o dítě).
- *Mít dovednosti potřebné pro pracovní uplatnění* – Osoba má potřebné znalosti, zkušenosti v daném oboru, vzdělání, její osobnost disponuje vlastnostmi potřebnými pro daný druh zaměstnání.
- *Umět najít zaměstnání a umět se o něj ucházet* – Jedinec je samostatný, umí se orientovat v nabídce práce, umí komunikovat s lidmi a ví, jak působivě vystupovat a jak se chovat při pracovních pohovorech.

- *Mít dostatečnou motivaci pracovat a být ochoten přijmout konkrétní zaměstnání*
- Motivovanost pracovníka je jedním z hlavních předpokladů pro kvalitně odvedenou práci. V současné době je také vyžadovaná flexibilita pracovníka.

Mezi osoby, které jsou ohrožené marginalizací na trhu práce, řadí Silver (1995, podle Mareš, 2006, s. 16 – 17) následující skupiny:

- *Dlouhodobě a opakovaně nezaměstnaní* – Délka trvání nezaměstnanosti je přímo úměrná marginalizaci na trhu práce. Tito lidé často upadají do rezignace, ztrácejí sebedůvěru, odhodlání hledat si novou práci.
- *Pracovníci s nejistými a nevýhodnými pracovními smlouvami*
- *Lidé s nízkými příjmy* – lidé ohrožení chudobou, příjemci sociálních dávek
- *Lidé bez kvalifikace* – se základním vzděláním, lidé s nedokončeným vzděláním, nevyučené osoby
- *Mentálně, psychicky i tělesně handicapovaní* – lidé, jejichž stav snižuje jejich pracovní schopnost, avšak nejsou uznáni za osoby se změněnou pracovní schopností, lidé s omezenou mobilitou
- *Lidé závislí na psychotropních látkách, gambleři*
- *Lidé, kteří vyrůstali v problémových rodinách* – chybějící podpora při hledání zaměstnání ze strany rodiny, vzor nezaměstnanosti u rodičů
- *Delikventi* – osoby, které byly odsouzené k trestu, mají záznam v trestním rejstříku
- *Mladí lidé* – lidé opouštějící školy, bez praxe a pracovních zkušeností
- *Imigranti* – lidé, kteří přišli do naší země za prací, uprchlíci, azylanti
- *Různě vymezené minority* – např. etnické, náboženské, jazykové i kulturní minority
- *Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit* – obyvatelé ghett,
- *Lidé bez domova*

Mareš a kol. (2002, s. 13 - 21) tento seznam osob ohrožených marginalizací na trhu práce a ekonomickým vyloučením dále doplňuje:

- *Pracovníci bez řádných smluv* – pracovníci pracující „načerno“
- *Starší osoby* – tyto lidé jsou ohroženi marginalizací a exkluzí, ačkoli mají za léta praxe mnoho zkušeností a poznatků

- *Ženy* – matky malých dětí, ženy pečující o postiženého nebo starého člena rodiny, ženy, u kterých je předpoklad, že v krátké době budou muset zaměstnání kvůli těhotenství opustit, osamělé ženy
- *Manuálně pracující lidé* – zemědělství pracovníci, dělníci

„Vyhýbání se těmito kategoriím je z hlediska zaměstnavatelů racionálním snížením rizika, že mezní produktivita přijatých pracovníků bude nižší, než mezní náklady na ně. Nově privatizovaný soukromý sektor, jenž usiluje o zisky především zvyšováním intenzity práce, se těmito kategoriím zásadně vyhýbá, anebo s nimi kalkuluje jako s okrajovou a přechodnou kategorií a nabízí jim velmi nízké mzdy, anebo dočasné či dokonce nelegální zaměstnání.“ (Sirovátka, 1997, s. 92)

NEZAMĚSTNANOST

Nezaměstnanost je vnímaná jako stav, kdy člověk, který je ochotný a schopný participace na trhu práce, nemá placené zaměstnání (Matoušek, 2008, s. 116). Je důsledkem fungování trhu práce (Krebs, 2010, s. 309). Mareš (2006, 19 - 22) uvádí, že nezaměstnanost, vyloučení z placené práce a následně i z daného životního standardu, je jednou ze stěžejních příčin sociální exkluze a chudoby.

„K fenoménu nezaměstnanosti je možné přistoupit z různých hledisek. Lze ji považovat jako výraz toho, jak je organizováno a řízeno zaměstnávání lidí v zemi, lze ji považovat za odraz neprofesionálních tržních sil, kterými je ovládán lidský faktor, lze ji ale také považovat za důsledek určitých schopností, dispozic a postojů jedinců.“ (Krebs, 2010, s. 312)

NEZAMĚSTNANÁ OSOBA

Nezaměstnaný není jen osobou vyloučenou z pracovního procesu, ale tímto označením jsou pojmenováni i lidé, kteří ještě do zaměstnaneckého procesu nevstoupili, ačkoli se již nepřipravují soustavně na své budoucí povolání a v účasti na pracovním trhu jim nebrání jejich zdravotní stav. Mezinárodní organizace práce (ILO - International Labour Organisation) sídlící v Ženevě definuje skupinu nezaměstnaných následovně:

„Za nezaměstnaného je považován uchazeč o zaměstnání, tedy občan, který není v pracovním nebo obdobném vztahu, nevykonává samostatnou výdělečnou činnost, ani se nepřipravuje soustavně na budoucí povolání a požádal osobně nebo písemně o zprostředkování vhodného zaměstnání u úřadu práce.“

Z ekonomického hlediska je nezaměstnaným považovaná osoba v produktivním věku, která nemá v současné době placené zaměstnání ani příjem ze sebezaměstnání (samostatně výdělečné činnosti), aktivně si hledá práci a je ochotná do zaměstnání nastoupit během krátké doby (řádově několika dnů, maximálně týdnů). Do této kategorie jsou zařazeny i osoby, které nejsou v dané době v práci přítomné, ale pořád mají uzavřenou platnou pracovní smlouvu a udržují kontakt se zaměstnavatelem (např. osoby na nemocenské, rodič na mateřské dovolené). (Fuchs, 2002, s. 65) Tito lidé jsou součástí ekonomicky aktivního obyvatelstva.

2.2 TYPOLOGIE NEZAMĚSTNANOSTI

Nezaměstnanost má několik podob, typů. Ty se liší v postoji nezaměstnaného, příčinách i možných způsobech řešení dané situace.

Dobrovolná nezaměstnanost je popisována jako stav, kdy jsou nezaměstnaní lidé ochotni pracovat, aktivně vyhledávají volná pracovní místa, ale nabídka práce, která je jim dostupná, pro ně není dostatečně vyhovující, ať už z důvodu nízkého výdělku, nemožnosti profesního růstu, špatné dostupnosti zaměstnání nebo jiných příčin. Mezi dobrovolně nezaměstnané se řadí i jedinci, kteří se rozhodli upřednostnit své záliby a volný čas před vykonáváním práce. Tito lidé většinou žijí z našetřených úspor, z platu živitele rodiny, občasných prací nebo dostupných sociálních dávek. (Krebs, 2010, s. 314)

Nedobrovolná nezaměstnanost popisuje stav na trhu práce, kdy nezaměstnaní lidé aktivně hledají práci, jsou ochotni akceptovat i méně výhodné pracovní podmínky, přesto se jim nedaří nalézt zaměstnání, neboť nabídka volných pracovních míst je nižší, než poptávka. (Krebs, 2010, s. 314)

Mareš (1994, podle Matoušek 2010, s. 299 – 300) vymezuje nezaměstnanost ve třech následujících oblastech: **Zjevná nezaměstnanost** je tvořena lidmi, kteří jsou registrováni na úřadech práce a aktivně si vyhledávají zaměstnání. Do protikladu Mareš staví **skrytou nezaměstnanost**, kdy nezaměstnaná osoba není evidovaná na úřadu práce a není příjemcem podpory v nezaměstnanosti. Tito lidé takto reagují buď z důvodu rezignace a status nezaměstnaného již přijali za svůj úděl, nebo si hledají práci samostatně, přímo u potenciálních zaměstnavatelů. Nutno podotknout, že těmto osobám v době jejich faktické nezaměstnanosti vzniká dluh na zdravotním a sociálním pojištění, neplatí-li si tyto zákonem stanovené částky samy. Mareš zde dále definuje **nepravou nezaměstnanost** jako situaci, kdy

lidé pracují v šedé ekonomice, ačkoli jsou zařazeni v evidenci úřadu práce jako nezaměstnané osoby.

Dalším dělením nezaměstnanosti je dělení podle příčiny:

Frikční nezaměstnanost je přirozenou nezaměstnaností, která vzniká důsledkem pohybu osob na pracovním trhu. Zahrnuje osoby, které opustily své původní pracovní místo proto, aby si našly jinou, lépe honorovanou, dostupnější, nebo vhodnější pracovní pozici. Do této kategorie spadají i jedinci, kteří byli propuštěni ze své pracovní pozice z důvodu zániku firmy, snižování počtu zaměstnanců nebo mechanizace výroby. Mezi osoby stížené frikční nezaměstnaností jsou řazeni i lidé, kteří ukončili vzdělání a nyní si hledají práci. Pro frikční nezaměstnanost platí, že pracovníci ve stavu nezaměstnanosti setrvávají jen krátce a nejpozději do několika měsíců se jim podaří získat jiné pracovní místo. (Buchtová, 2002, s. 66 – 67). Mareš a Sirovátka (2004, s. 61) chápou frikční nezaměstnanost jako jeden z mechanismů udržování rovnováhy na trhu práce.

Strukturální nezaměstnanost vzniká disharmonií mezi nabídkou a poptávkou pracovních sil v jednom konkrétním odvětví, oblasti nebo profesi (Krebs, 2010, s. 315). Důsledkem strukturální nezaměstnanosti je klesající poptávka po práci v konkrétním odvětví, propouštění osob z daného upadajícího sektoru a vysoký počet volných míst v nově se vyvíjející sféře. Nicméně propuštění pracovníci se o tyto nově vzniklé posty nemohou ucházet, neboť nemají potřebné vzdělání. Dochází tak k nárůstu nezaměstnanosti, jejíž odstranění vyžaduje mnohem více času a práce s lidmi, kteří přišli o svá zaměstnání v důsledku strukturální nezaměstnanosti. (Matoušek, 2010, s. 301) Příkladem tohoto typu nezaměstnanosti je např. uzavírání skláren na Nymbursku v roce 2009 a propouštění sklářů pracujících v tamních výrobnách, které mělo za následek vznik a nárůst strukturální nezaměstnanosti v dané oblasti. Mnozí z těchto osob pracovali jako skláři řadu let, neměli jiné vzdělání, praxi v odlišném oboru, tím pádem se následně potýkali s velkými problémy při hledání nového pracovního místa.

Cyklická nezaměstnanost se odvíjí od hospodářského cyklu. Jestliže dochází k poklesu výkonu ekonomiky, tedy k hospodářskému poklesu, dochází i k poklesu poptávky na pracovním trhu a propouštění zaměstnanců, tedy ke zvýšení nezaměstnanosti. Jakmile se ale ekonomická situace změní a dojde k hospodářskému růstu, začne se zvyšovat i poptávka na trhu práce a tím dochází ke snižování cyklické nezaměstnanosti. (Buchtová, 2002, s. 67)

Příkladem cyklické nezaměstnanosti může být nárůst propuštěných osob v roce 2008, kdy došlo k celosvětové hospodářské krizi, jež zasáhla i Českou republiku.

Sezónní nezaměstnanost je krátkodobou nezaměstnaností, jež se odvíjí od ročního období a následně od nabídky práce poskytované odvětvími, jejichž činnost je na ročním období závislá (Matoušek, 2010, s. 300 – 301). Příkladem sezónní nezaměstnanosti může být propouštění pracovníků ve stavebnictví (např. zedníků, pokrývačů) počátkem zimních měsíců a jejich opětovné přijetí do zaměstnání nástupem jara. Opačným příkladem je např. práce v horských střediscích, kdy je v létě počet zaměstnanců snížený a na začátku zimy dochází k nárůstu nabízených volných pracovních míst (např. technických pracovníků zajišťujících chod lyžařských středisek, prodejců lyžařských lístků).

Krebs (2010, s. 314) popisuje následující dva koncepty (pojetí) nezaměstnanosti, které v sobě zahrnují i předchozí dělení nezaměstnanosti podle příčiny. Prvním konceptem je „**Work reduction**“, kdy dochází k odbytovým potížím firem, případně poklesu celé ekonomiky daného odvětví, oblasti či státu. Následkem tohoto poklesu je propouštění pracovníků a nárůstu nezaměstnanosti. Druhé pojetí je označováno jako „**Job reduction**“. Při tomto konceptu dochází k rozvoji firem, růstu ekonomiky, zavádění nových technologií, pracovních postupů, což s sebou nese i změnu nároků kladených na zaměstnance. Součástí těchto změn je rušení některých povolání, změna profesí a zavádění nových požadavků na pracovní schopnosti a dovednosti zaměstnanců. To s sebou přináší i nárůst nezaměstnanosti pracovníků v nahrazovaných profesích.

Posledním dělením nezaměstnanosti, které ve své práci uvádím, je rozdělení nezaměstnanosti na krátkodobou a dlouhodobou nezaměstnanost.

Krátkodobá nezaměstnanost je přirozeným jevem, který doprovází mnohé změny pracovních míst. Jedná se o nezaměstnanost, která netrvá déle, než šest měsíců.

Protikladem je **dlouhodobá nezaměstnanost**. Jedná se o setrvávání osoby v nezaměstnanosti déle než šest měsíců (Matoušek, 2010, s. 300). Dlouhodobá nezaměstnanost představuje v současné době významný sociální problém (Hora, 2008, s. 7), neboť stejně tak jako opakovaná nezaměstnanost nebo kumulace nezaměstnanosti v domácnosti (v domácnosti je nezaměstnaných více členů, např. oba rodiče) je jednou z hlavních příčin chudoby a sociálního vyloučení (Mareš, 2006, s. 20). Dlouhodobá

nezaměstnanost postihuje převážně zaměstnance na sekundárním pracovním trhu, osoby ohrožené marginalizací na trhu práce, stejně tak i osoby bez domova.

„Dlouhodobou ztrátou placeného zaměstnání mizí odměna jako hlavní zdroj uspokojování životních potřeb, vzniká osobní i rodinná ekonomická nejistota, ničí se obvyklé časové rozvržení pracovního dne, ztrácí se možnost získávání a udržování pracovních návyků a dovedností. Dlouhodobou nezaměstnaností se vytrácí smysl života, dochází k omezení sociálních kontaktů s přáteli a spolupracovníky, nastává postupný rozklad integrity osobnosti. Vytrácejí se aktivity, které byly pravidelnou součástí denního pracovního rytmu člověka. Ocitne-li se člověk dlouhodobě bez práce, ztratí nejsilnější pojítko s realitou, zmocní se ho nejistota a strach z budoucnosti, později i pochybnosti o vlastních schopnostech.“ (Buchtová, 2002, s. 76)

Vágnerová (2002, s. 399 – 400) popisuje čtyři fáze, kterými procházejí nezaměstnaní lidé upadající do dlouhodobé nezaměstnanosti. Tyto fáze na sebe navazují, avšak délka a intenzita jejich prožívání je u každého jedince odlišná:

1. **Fáze šoku:** První fáze nastupuje bezprostředně po obdržení informace, že osoba ztratila své pracovní místo. Někteří propuštění lidé nechtějí této zprávě uvěřit. Poté může dojít k hněvu, mohou prožívat pocit ukřivdění, nespravedlnosti a být podráždění. U některých nově nezaměstnaných se mohou dočasně dostavit pocity úlevy, osvobození a radosti z volného času, který propuštěním získali.
2. **Fáze aktivity:** Lidé v této fázi věří, že se jim v krátké době podaří nalézt zaměstnání, jsou odhodlaní, rozhodnutí nastoupit do nového zaměstnání. Nepřipouštějí si, že by mohli upadnout do dlouhodobé nezaměstnanosti. Osoby v této fázi aktivně vyhledávají volná pracovní místa, reagují na nabídku práce v inzertních novinách, webových adresách, vývěskách úřadů práce, kontaktují a navštěvují firmy v okolí, komunikují se svými přáteli a známými, zda nevědí o volných pracovních pozicích (Plesník, Rychterová, Quisová, 2006, s. 9).
3. **Mezní fáze:** Pokud se člověku nepodaří nalézt si práci přibližně do šesti měsíců od propuštění z posledního zaměstnání, nastupuje mezní fáze. V tomto období osoba pociťuje zlom ve svém vnímání nezaměstnanosti. Postupně ji začínají opouštět naděje, že nalezne nové zaměstnání, že získá váženější sociální postavení ve svém prostředí. Daná osoba se s touto skutečností musí vyrovnat. U těchto osob se začne projevovat frustrace, nervozita, podrážděnost až

(v některých případech) agresivita. Tito lidé často trpí pochmurnými náladami a depresivními stavy provázenými pesimismem.

4. **Fáze adaptace:** Poslední fáze v procesu upadání do dlouhodobé nezaměstnanosti se vyznačují rezignací člověka na svoji situaci, ztrátou naděje na zlepšení stavu, fatalismem, pasivitou při hledání zaměstnání a celkovou apatií. Dochází i k poklesu sebedůvěry, jedinci mohou prožívat pocit vlastní prohry a zklamání. Tito lidé se postupně smiřují s nechtěným statutem nezaměstnaného, přijímají tuto roli a přizpůsobují jí své chování.

2.3 RIZIKOVÉ SKUPINY

V dnešní době není pro mnohé osoby příliš snadné udržet si svoji pracovní pozici, nebo nalézt nové a vhodné pracovní místo. Přesto se na trhu práce pohybují skupiny osob, které jsou více ohrožené ztrátou zaměstnání a upadnutím do opakované nebo dlouhodobé nezaměstnanosti. V mnoha případech pracují na sekundárním trhu práce, kde získávají nízký plat, a pracují na nejistých pozicích (Buchtová, 2002, s. 109). Tyto rizikové skupiny se prolínají se skupinami lidí marginalizovaných na pracovním trhu, které jsem uvedla výše. Matoušek (2010, s. 301 – 302) do této kategorie řadí:

- *Osoby se zdravotním znevýhodněním*
- *Starší jedince*
- *Absolventy škol*
- *Ženy*
- *Příslušníky etnických menšin a imigranty*
- *Osoby s nízkou kvalifikací nebo bez kvalifikace*

Osoby se zdravotním znevýhodněním (postižením) jsou podle zákona č. 435/1994 Sb., o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů osoby, kterým je uznaná invalidita 1 – 3 stupně. Tito lidé se mohou uplatnit ve chráněných dílnách a jiných dotovaných pracovních místech, která nejsou primárně zaměřená na výkon zaměstnance, ale na jeho rozvoj, podporu a aktivizaci (Matoušek, 2010, s. 301). Jestliže však tuto možnost nemají, je pro ně velmi obtížné nalézt zaměstnání na běžném pracovním trhu. Setrvávají tedy několik let v evidenci úřadu práce, což má negativní dopad na tyto osoby nejen na psychologické úrovni, ale i v sociální oblasti života těchto jedinců. (Buchtová, 2002, s. 113)

Starší lidé ve věku nad 50 (45) let ve většině případů nesou ztrátu zaměstnání těžce. Tito lidé potřebují cítit zázemí a jistotu, vytváří si stereotypy, mohou mít problémy s učením se nových postupů, ovládáním nových, moderních technologií. Jejich kvalifikace již nemusí odpovídat požadavkům aktuální situace na trhu práce. S přibývajícím věkem může dojít k postupnému zhoršování zdravotního stavu osoby, snížení pracovního výkonu, úbytku sil. Tito lidé se stávají pro zaměstnavatele neatraktivními. (Vágnerová, 2002, s. 407 – 408)

Absolventi škol bývají mnohdy vystaveni riziku nezaměstnanosti, neboť pro zaměstnavatele je velmi důležitá praxe, kterou tyto osoby v průběhu studia nezískaly (Mareš a kol., 2002, s. 20). Vágnerová (2002, s. 408) upozorňuje, že pokud absolvent školy v krátké době po ukončení studia nenalezne zaměstnání, může se u něj rozvinout asociální chování. Tito absolventi nemohou posilovat své schopnosti a dovednosti, nemohou uplatňovat své vědomosti, které tak postupně ztrácejí. Nevytváří se u nich potřebné pracovní návyky a mohou se přizpůsobit životu nezaměstnaného, sžít se s touto rolí.

Ženy často zaujímají roli matky – pečovatelky o malé dítě, nebo ošetřovatelky nemocného, nemohoucího či postiženého člena rodiny. V těchto oblastech jsou na ženy kladeny vysoké nároky, zvláště jedná-li se o matky samoživitelky. Mnohdy jsou postaveny před rozhodnutí, zda upřednostní kariéru, nebo péči o bližního. Případná absence v zaměstnání z některého z těchto důvodů není pro zaměstnavatele žádoucí, proto při zaměstnávání dochází k upřednostňování mužů. (Sirovátka, 2009, s. 180)

Příslušníci etnických menšin se při hledání zaměstnání často setkávají se stigmatizací a předsudky, které se vytvořily v majoritní vrstvě společnosti. Mareš (2006, s. 17-18) uvádí, že etnickou menšinou žijící na území České republiky, která je nejvíce ohrožená nezaměstnaností, jsou Romové. Ti často nemohou nalézt zaměstnání nejen kvůli stigmatizaci, ale i díky skutečnosti, že mnoho příslušníků této minority má pouze základní vzdělání (Buchtová, 2002, s. 114 – 115).

Zaměstnávání **imigrantů** se v České republice řídí zákonem č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů, konkrétně § 85 – 103. Podmínky pro zaměstnávání cizinců na území České republiky se odvíjí od jejich statusu, který získali. Některé skupiny cizinců potřebují mít podle § 89 tohoto zákona pracovní povolení od úřadu práce (osoby s krátkodobým/dlouhodobým vízem, s vízem za účelem strpění, žadatelé o udělení mezinárodní ochrany), jiní mohou přijímat pracovní pozice, pouze pokud došlo k testování trhu práce, dané pracovní místo bylo 30 dní úřadem práce nabízeno uchazečům

z České republiky, a přesto zůstalo neobsazené (osoby s krátkodobým/dlouhodobým vízem). Zaměstnavatelé občanů Evropské unie, osob s povolením k trvalému pobytu, dlouhodobě pobývajících rezidentů, azylantů a osob požívajících doplňkové ochrany jsou vázáni pouze povinnostmi nahlásit na příslušnou krajskou pobočku úřadu práce skutečnost, že zaměstnávají tyto osoby, a to nejpozději v den jejich nástupu do zaměstnání (§ 87). Někteří zaměstnavatelé se ovšem obávají případných komplikací spojených se zaměstnáváním cizinců, proto upřednostňují osoby s českým občanstvím.

Osoby s **nízkou kvalifikací** nebo **bez kvalifikace** tvoří podle Matouška (2010, s. 302) jednu třetinu nezaměstnaných osob v České republice. Do této skupiny spadají lidé, kteří nemají ukončené základní vzdělání, osoby se základním vzděláním, absolventi základních škol praktických. Tito jedinci nacházejí zaměstnání na sekundárním pracovním trhu, kde je vysoká soutěživost, konkurence i nestálost pracovních míst a obměna pracovníků. Na sekundárním trhu práce také často dochází ke špatnému zacházení s pracovníky, k diskriminaci i porušování práv zaměstnanců. Pro tyto pracovníky je typická častá nezaměstnanost, střídání pracovních míst, opakovaná nezaměstnanost. (Mareš, 2006, 18 – 21) Lidé s nízkou kvalifikací nebo bez kvalifikace bývají často závislí na státní podpoře a pomoci. Oni i jejich rodiny jsou reálně ohroženi chudobou. (Mareš, Sirovátka, 2004, 63 – 65)

2.4 DŮSLEDKY NEZAMĚSTNANOSTI

Nezaměstnanost je pro mnohé osoby propuštěné ze zaměstnání výrazným zásahem do jejich života. Pro některé jsou důsledky nezaměstnanosti fatální a radikálně změni celý zbytek života těchto osob (např. někteří lidé bez domova se na ulici ocitli díky ztrátě zaměstnání a pravidelného příjmu), jiným osobám poskytne nezaměstnanost prostor a čas pro rekonvalescenci, vzdělávání se, práci v domácnosti nebo pro rodinu.

„Nezaměstnanost vede k poklesu sebeúcty, sociální izolaci, ztrátě sociálních kontaktů, k destrukci struktury času každodennosti a k dalším negativním dopadům na osobní situaci nezaměstnaných i situaci jejich rodin. Řada z nich výrazně pocítuje kumulaci nevýhod, které na ně dopadají na trhu práce, nebo se týkají jejich života a životních šancí.“ (Mareš, Sirovátka, 2004, s. 65)

Buchtová (2002, s. 76) uvádí, že důsledky nezaměstnanosti působí na celou osobnost člověka, na jeho zdraví, psychiku, vztahy i materiální zajištění. Z tohoto důvodu autorka

rozděluje důsledky nezaměstnanosti do následujících oblastí: ekonomické, zdravotní, psychologické a sociální. Jednotlivé oblasti se vzájemně prolínají, ovlivňují, nedají se od sebe striktně oddělit.

EKONOMICKÉ DŮSLEDKY

Nezaměstnanost může být z ekonomického hlediska chápána jak pozitivně, tak negativně. Pozitivní pohled popisuje funkční nezaměstnanost, která má za následek zvýšení motivace a flexibility zaměstnanců, kteří se snaží udržet si svoji pozici. Na druhou stranu při vysoké míře nezaměstnanosti dochází k ekonomickým ztrátám, ať už v důsledku nedostatečného využití potenciální pracovní síly, tak i z důvodů nárůstu výdajů na sociální zabezpečení nezaměstnaných osob (např. výplata podpory v nezaměstnanosti). (Krebs, 2010, s. 315 – 316)

Z hlediska nezaměstnané osoby s sebou propuštění ze zaměstnání přináší ztrátu trvalého a pravidelného finančního příjmu, který doposud do určité míry zabezpečoval uspokojování potřeb osoby a zajišťoval danému člověku jistou životní úroveň. Se ztrátou zaměstnání dochází i k postupnému snižování této úrovně, neboť podpora v nezaměstnanosti ani případné další dávky státní sociální podpory nemohou ve většině případů nahradit výši předchozí mzdy. Osoba se tedy ve svých výdajích musí uskrovnit. (Krebs, 2010, s. 317) Jestliže stav nezaměstnanosti přetrvává delší dobu, takže se osoba ocitne v dlouhodobé nezaměstnanosti, může se dostat do takové finanční tísně, že se stane reálně ohrožená materiální deprivací (nedostatkem), chudobou i sociální exkluzí. Někteří lidé v takových těžkých situacích reagují na nedostatek financí tím, že se zadluží, čímž dojde k následnému prohloubení ekonomické krize osoby. (Mareš, Sirovátka, 2004, s. 67 – 69) Velká část lidí bez domova, se kterými jsem během své praxe v Nízkoprahovém denním centru (NDC) střediska Samaritán přišla do kontaktu, měla dluhy z důvodu nesplacených půjček, nezaplacených pokut nebo účtů za různé služby (např. telefonní paušál, neuhrazené poplatky u lékařů), či z důvodu neplacení povinného zdravotního a sociálního pojištění aj.

ZDRAVOTNÍ DŮSLEDKY

Protože je ztráta zaměstnání významnou událostí, je v mnoha případech doprovázená stresem. Ten je ale ve větší míře pro zdraví člověka škodlivý. Krebs (2010, s. 317) uvádí, že lidé, kteří delší dobu žijí ve stresu spojeným se ztrátou zaměstnání, jsou náchylnější k mnohým nemocem, jež mají základ v oslabení imunitního systému jedince. Stres může mít

také negativní dopad na kardiovaskulární, cévní i mozkový systém jedince. Boleloucký (2002, s. 145 – 152) tato somatická onemocnění konkretizuje a jako příklad uvádí onemocnění cukrovkou (diabetes), vysoký krevní tlak, mrtvici, astma (jedná se o psychosomatické onemocnění propojené s neurotickými obtížemi), vředové onemocnění žaludku, dvanáctníku nebo onemocnění žlučníku, kdy dojde ke tvorbě žlučnickových kamenů. Během své praxe v NDC jsem se poměrně často setkávala s lidmi, kteří trpěli již několik let cukrovkou. Jestliže žili tito lidé na ulici a v zimě došlo k tomu, že těmto lidem omrzly části končetin, byla jejich léčba komplikovaná a často u nich docházelo k amputaci těchto omrzlých částí končetin (nejčastěji prstů) nejen díky skutečnosti, že u osob trpících cukrovkou je proces hojení ran několikrát pomalejší, ale i vlivem nepříznivých podmínek, v kterých tito lidé žili (vlhko, chlad).

PSYCHOLOGICKÉ DŮSLEDKY

Stres v kombinaci s nezaměstnaností také negativně působí na psychickou stránku člověka. Lidé, kteří žijí pod tlakem vycházejícím z nezaměstnanosti i postojů svého okolí mohou trpět depresemi a poruchami nálad nebo neurotickými poruchami, jež mohou mít za následek rozvoj duševního onemocnění. U některých jedinců se projevují sklony k alkoholismu, protože alkohol jim „pomáhá“ alespoň na chvíli zapomenout na všechny jejich starosti, k poruchám chování, jež mohou ústít až v kriminalitu, i k násilí, které se následně odráží na nejbližších lidech (např. ve formě domácího násilí). U některých osob může dojít situace tak daleko, že se u nich objeví suicidální sklony. (Boleloucký, 2002, s. 130 – 131)

„Nezaměstnaný člověk svoji situaci rovněž citově prožívá a jeho pocity mohou být impulzem k řešení nebo obranné reakci. Nezaměstnanost bývá prožívána jako ztráta, na niž člověk reaguje depresí, a rovněž jako ohrožení vlastní budoucnosti, které vyvolává psychické napětí, úzkost a strach... Ztráta profesní role vede k výraznému snížení osobnostní jistoty. Citové reakce na nezaměstnanost jsou převážně negativní, ale mají různou intenzitu, podle míry subjektivního pocitu ztráty, respektive ohrožení. Nezaměstnaný člověk se pod vlivem této zátěže stává emočně labilnějším a zranitelnějším.“ (Vágnerová, 2002, s. 401)

U nezaměstnaných osob dochází postupem času k vyhasínání nabytých znalostí, dovedností i schopností, které nemůžou bez zaměstnání uplatňovat. To má za následek pozvolný **profesní úpadek** osoby, případně její **stagnaci**, kdy jedinec dále své schopnosti nerozvíjí, ani neposiluje. Nezaměstnaná osoba může pociťovat frustraci, nenaplněnost, méněcennost, zbytečnost svého bytí. Nemůže se dostatečně seberealizovat, což může mít za

následek snížení vlastního sebevědomí, zhoršení sebehodnocení i postoje ke své osobě. (Vágnerová, 2002, s. 400 – 402)

Mareš a kol. (2002, s. 26) uvádí, že jedním z pozitivních dopadů nezaměstnanosti je **nárůst volného času**, který člověk získává ztrátou zaměstnání nejen pro sebe a rozvoj svých zájmů, ale i pro svoji rodinu, blízké i společenství, ve kterém se pohybuje. Tento klad se ale může brzy změnit v tíživý problém. Nezaměstnanost totiž přetváří pojetí času vnímaného lidmi bez zaměstnání. S postupným upadáním do dlouhodobé nezaměstnanosti a ztrátou pravidelných opakujících se denních rituálů, které zaměstnání svým pracovníkům zajišťovalo (pravidelné vstávání, odchod do práce, pravidelné využívání spojů veřejné hromadné dopravy, polední pauza strávená v kantýně), se „v očích“ nezaměstnaných mění hodnota volného času. Chvilky, které pro ně byly v době zaměstnání velice cenné, nyní zevšedněly. Mnozí lidé neumí pracovat s takovým množstvím volného času, a proto jej tráví např. neúčelným sledováním televize, nadměrným spánkem, požíváním alkoholu či jiných psychotropních látek, utrácením peněz v hracích automatech s vidinou výhry, nebo výkonem společensky nepřijatelných aktivit jako je vandalismus, sprayerství, popř. kriminální činnost (drobné krádeže, loupeže, přepadení...). (Krebs, 2010, s. 317) Tyto negativní projevy chování mohou být propojeny také s **potřebou aktivity**, která je u mnoha nezaměstnaných osob nenaplněována. S potřebou aktivity a smysluplné činnosti je spojena také **potřeba stimulace**, tedy dostatečného přísunu nových podnětů. Tento nedostatek je způsoben jednak stereotypem života nezaměstnaných osob, tak i sociální izolací, která zamezuje osobě účastnit se společenských a kulturních akcí ať již z důvodu odsouzení společností, uzavřením se do sebe nebo nedostatkem financí, kterými je účast na mnohých akcích podmíněna. (Vágnerová, 2002, s. 401)

Mareš a kol. (2002, s. 25) popisují strach nezaměstnaných o svoji budoucnost propojený s existenční úzkostí. Tyto obavy se nejčastěji vyskytují u osob, které i v případě zaměstnání žijí na hranici chudoby, pracovníků na sekundárním trhu práce, osob s nízkou kvalifikací nebo jedinců bez kvalifikace. Tato úzkost roste s každým opětovným propuštěním i s navyšujícím se věkem osoby.

Nezaměstnaný se také musí umět vyrovnat s častým negativním postojem veřejnosti. Někteří lidé zastávají názor, že nezaměstnaní lidé jsou těmi, kdo nechtějí pracovat, kdo jsou neschopní nalézt nové zaměstnání, těmi, kdo se jen přiživují na druhých. Takovým postojům musí čelit i lidé bez domova.

SOCIÁLNÍ DŮSLEDKY

Jak jsem zmínila na začátku své práce, člověk je bytost společenská, která je více méně odkázaná na ostatní jedince, s kterými vytváří sociální vazby, komunikuje, spolupracuje, schází se. Skrze zaměstnání se člověk setkává s novými lidmi, navazuje s nimi kontakty, sdílí s nimi společné zážitky. Jestliže dojde k výpovědi pracovní smlouvy a jedinec o zaměstnání přijde, dojde i k nedobrovolnému přetrhání, v lepším případě oslabení sociálních vazeb s bývalými spolupracovníky. (Matoušek, 2010, s. 306) Ztráta zaměstnání a dlouhodobá nezaměstnanost může být také jednou z příčin, kdy se společnost, ve které daný jedinec žije, k němu „postaví zády“ a ze své skupiny jej vyčlení, izoluje. **Sociální izolace** na nezaměstnaného jedince působí tíživě, obzvláště tehdy, jestliže se jedná o společenského člověka, pro kterého vztahy s ostatními lidmi mají velkou cenu (Mareš a kol., 2002, s. 26). Toto vyloučení může mít v mnoha případech za následek uzavřenost osoby do sebe, plachost, obavu z dalšího opovržení a komplikace při navazování nových vztahů (Čížková, Chytil, 2004 podle Matoušek, 2010, s. 306). Matoušek (2010, s. 306) tuto informaci doplňuje o svůj názor, že sociální izolace spojená s uzavřením se do sebe se týká převážně starších osob. Někteří mladiství totiž na nezaměstnanost naopak reagují vytvořením skupin nezaměstnaných, pro něž je příznačné trávení volného času na ulici, vandalství, kriminalita. Sociální izolace může také vytvářet negativistický postoj izolovaného a vyloučeného jedince ke společnosti, kdy tento člověk ztrácí zájem o kontakt se společností, nechce participovat (podílet se) na životě společnosti, jejích aktivitách. Může také dojít k odmítnutí hodnot, které společnost preferuje. (Plesník a kol., 2006, s. 14) Tento jev je možné pozorovat u některých zjevných bezdomovců, kteří žijí na ulici již několik let.

Ztráta zaměstnání je často okamžikem, kdy jedinec ztrácí svoji dosavadní **sociální roli** a je nucen přijmout jiné postavení se všemi požadavky a povinnostmi, které nový status s sebou přináší. Z ekonomicky nezávislého člověka se ztrátou pravidelného příjmu z pracovní činnosti stává jedinec, který je odkázán na pomoc druhých. Mění se i dominantnost postavení jedince, jednalo-li se o živitele rodiny. Nezaměstnaností jeho „ekonomické vůdcovství“ zaniká a přechází na jiného člena rodiny. Nezaměstnaný se také musí vyrovnat s požadavky i očekáváním společnosti, jež vyžaduje, aby si jedinec v co nejkratší době našel nové pracovní místo, nebo se alespoň aktivně podílel na jeho vyhledávání. V případě, že tato očekávání nesplní, bude společností sankciován (např. odmítnutí a opovržení od ostatních, sociální izolace a stigmatizace, ztráta podpory v nezaměstnanosti). Pod tímto tlakem se někteří jedinci mohou rozhodnout pro konformní chování, kdy rezignují a nevěří tomu, že by mohli ještě

někdy znova získat placené zaměstnání, avšak své přesvědčení ze strachu ze sankcionování společností skrývají. (Vágnerová 2002, s. 406 – 407) Vágnerová (2002, s. 406) v této spojitosti také popisuje **syndrom naučené bezmocnosti**. Jestliže se jedinec aktivně snaží hledat si práci, ale opakovaně se setkává s neúspěchem, může upadnout v apatii, rezignaci, fatalistický postoj. Tento člověk ztratí víru a naději, že je možné práci znova získat, a upře se na pomoc od státu a okolních lidí. Důsledkem je vznik jeho závislosti na těchto zdrojích příjmu.

Nezaměstnanost se nedotýká pouze osoby, která byla propuštěná ze zaměstnání, ale ovlivňuje i jednotlivce v jejím nejbližším okolí, nejčastěji tedy **rodinu**. Ta s propuštěnou osobou sdílí její prožívání, zakouší emoce, které v nezaměstnaném daná situace vyvolává. Rodiny se dotýká dopad nezaměstnanosti jejího člena ve všech dimenzích. Z ekonomického pohledu je ve většině případů v rodinném rozpočtu citelná ztráta pravidelného příjmu jednoho z členů. Tento úbytek je o to víc znatelný a významný, jestliže zastávala daná osoba funkci živitele rodiny, nebo o zaměstnání a tedy i pravidelný příjem přišli oba rodiče (Mareš, Sirovátka, 2004, s. 63). Se ztrátou příjmu do rodinné „kasy“ je spojeno i snížení životní úrovně rodiny. Mareš a Sirovátka (2004, s. 69) uvádějí, že skupinami nejvíce ohroženými chudobou způsobenou ztrátou zaměstnání a následně dlouhodobou nezaměstnaností jsou lidé s nízkou kvalifikací, se základním vzděláním a rodiče samoživitelé. Ze sociálního hlediska dochází v rodině ke změně sociálních rolí. Členové rodiny se také musejí smířit s případnou změnou sociálního statusu, který jim připisuje společnost. (Matoušek, 2010, s. 307) Příkladem může být dětský kolektiv, kdy se jiné děti mohou posmívat potomkovi nezaměstnané osoby, že jeho rodiče nepracují, nebo okamžiky, kdy pracující jedinec musí hájit nezaměstnaného partnera před ostatními známými, kteří mohou např. pochybovat o kvalitách a schopnostech nezaměstnaného jedince. Psychologické dopady na rodinu nezaměstnaného, jež popisuje Vágnerová (2002, s. 410), mohou působit např. v oblasti vyrovnávání se se snížením životní úrovně a tím i omezením životních nákladů rodiny, se změněným sociálním postavením rodiny ve společnosti. Příbuzní mohou také „bojovat“ i se samotným přijetím skutečnosti, že jejich živitel ztratil zaměstnání. Na členech rodiny tkví náročný úkol, aby poskytovali nezaměstnanému dostatečnou oporu, povzbuzení, sdílení a prostor pro pochopení. Jestliže nezaměstnanost člena rodiny dlouhodobě přetrvává a rodina tak obtížnou situaci nezvládne, může dojít k jejímu postupnému rozpadu.

3 ZAMĚSTNÁVÁNÍ LIDÍ BEZ DOMOVA

Jak jsem uvedla v předchozí kapitole, nezaměstnanost je problémem, který se nedotýká pouze nezaměstnané osoby, ale i jejího okolí. Jestliže dojde k nárůstu nezaměstnanosti, jedná se již o celospolečenský problém, který se byť nepřímo týká všech členů společnosti. Představitelé státu společně s odbory, zástupci zaměstnavatelů i zaměstnanců a s experty na opatření vydaná Evropskou unií na tento jev reagovali vytvořením politiky zaměstnanosti, pasivní a aktivní (Krebs, 2010, s. 318). Souběžně s politikou nezaměstnanosti se začaly profilovat i jiné subjekty, které se zabývají podporou zaměstnanosti, pomáhají lidem vyhledávat volná pracovní místa, získávat aktuální informace a potřebné znalosti i dovednosti. I přes existenci a činnost těchto organizací a subjektů je ve společnosti stále mnoho osob, kterým se doposud nepodařilo placené pracovní místo nalézt. Totéž, ještě ve větší míře platí i o lidech bez domova.

Lidé bez domova tvoří heterogenní skupinu, jejíž členy pojí absence domova. Ve velké většině případů, s nimiž jsem se během své praxe a dobrovolnické činnosti vykonávané ve středisku Samaritán pro lidi bez domova setkala, byla ztráta obydlí spojená se ztrátou zaměstnání. Jestliže osoba ztratí práci, přichází tak i o zdroj příjmů, z nichž si hradila ubytování. Pokud nemá tento člověk jiný zdroj financí, ani vytvořené finanční rezervy, snadno se dostane do situace, kdy musí opustit své obydlí pro neplacení nájemného, a ocitne se na ulici. S tímto nebo velmi podobným scénářem jsem se při kontaktu s lidmi bez domova setkávala velmi často.

3.1 PŘEKÁŽKY V ZAMĚSTNÁVÁNÍ LIDÍ BEZ DOMOVA

Zaměstnávání lidí bez domova je složitým procesem, kterému brání velké množství subjektivních i objektivních překážek. Ty znemožňují mnohým bezdomovcům jednak možnost, aby využívali nabídku, kterou pro nezaměstnané osoby připravil jak stát, tak nestátní subjekty, ale také přijatelný způsob života, neboť nemají dostatek financí, které by jim umožnily zajištění bydlení.

OBJEKTIVNÍ PŘEKÁŽKY

Vycházejí ze společenského prostředí, odvíjí se od aktuální situace na trhu práce. Patří mezi ně:

- **Požadavky trhu práce:** Požadavky trhu práce jsou, stejně tak, jako samotný trh práce, proměnlivé. Jejich proměnlivost se negativně projevuje ve vzniku strukturované nezaměstnanosti a odsunem pracovníků na sekundární trh práce. (Kňazko, Mandys, 2008, s. 21) Lidé bez domova často nejsou schopni na tyto změny efektivně, flexibilně a dostatečně rychle reagovat, čímž dochází k jejich marginalizaci, případně vyřazení z trhu práce.
- **Ekonomická situace země:** Ekonomická situace daného státu se projevuje mimo jiné i na zaměstnanosti. Jestliže má ekonomika rostoucí tendence, snižuje se počet nezaměstnaných, a naopak. Český statistický úřad (dále jen ČSÚ) uvádí, že s příchodem ekonomické krize do České republiky na přelomu roku 2008/2009 došlo k nárůstu míry registrované nezaměstnanosti z průměrné hodnoty 5, 96 % (2008) na hodnotu 9, 57 % (2010). (Český statistický úřad, 2012, online)
- **Nabídka volných pracovních míst v daném regionu:** Nabídka volných pracovních míst i jejich specializace se v jednotlivých regionech liší. Český statistický úřad (2012, online) ve svých dlouholetých statistikách uvádí, že nejvyšší míra nezaměstnanosti je dlouhodobě v ústeckém kraji (v roce 2010 činila 13, 9 %), nejnižší naopak v Praze (v roce 2010 registrovaná nezaměstnanost dosáhla 4, 07 %). Míra nezaměstnanosti v olomouckém kraji v daném roce (2010) dosáhla 12, 48 %. V oblastech, kde je průměrná míra nezaměstnanosti vyšší, je velmi obtížné nalézt vhodné pracovní místo, zvláště tehdy, jestliže se jedná o osobu, která není pro zaměstnavatele atraktivní.
- **Politika zaměstnanosti:** Politika zaměstnanosti je definovaná jako soubor opatření, kterými jsou utvářeny podmínky pro dynamickou rovnováhu na trhu práce a pro efektivní využití pracovních sil (Krebs, 2010, s. 318). Jednotlivá opatření politiky zaměstnanosti (např. rekvalifikace) musí pružně reagovat na ekonomické dění i na potřeby cílových skupin, na něž jsou daná opatření směřována.
- **Stigmatizace a předsudky:** Velmi často se setkávám s negativními předsudky vzhledem k lidem bez domova. Někteří lidé v mém okolí zastávají názor, že se nutně jedná o jedince, kteří nechtějí pracovat, jsou závislí na alkoholu, pokud i ne na drogách, kteří jsou nebezpeční, kradou a na naší společnosti jen parazitují. Tyto předsudky, jež zahrnují všechny osoby, které ztratily domov, bez

rozdílu, mohou zastávat i zaměstnavatelé. Daná generalizovaná negativní očekávání mohou promítat do každé osoby, o které zjistí, že je bez domova, ačkoli to není na jejím vzhledu znát. Díky těmto předsudkům se některým lidem bez domova uzavírá cesta k zaměstnání, aniž by mohli tyto předsudky vyvrátit.

- **Postoj k etnickým menšinám:** Postoj společnosti k příslušníkům jednotlivých etnických menšin je odlišný, ale zároveň velice podstatný pro úspěšnost při hledání zaměstnání. Mareš (2006, s. 17) uvádí, že etnickou minoritou (menšinou), která se při hledání zaměstnání nejvíce potýká s komplikacemi, jsou příslušníci romského etnika. Tento fakt se podle autora odvíjí od předsudků, které společnost vytvořila na základě předpokládané ochoty k asimilaci (přizpůsobení se) většinové společnosti.

SUBJEKTIVNÍ PŘEKÁŽKY

Subjektivní překážky vznikají na základě znalostí, dovedností, schopností či způsobů myšlení, chování a jednání daného jedince. Odráží se v nich ale i tělesná stránka nezaměstnaného, jeho zdravotní stav, věk. Vycházejí tedy přímo z osobnosti člověka. Mezi subjektivní překážky, které ztěžují nebo znemožňují lidem bez domova přístup na pracovní trh, se řadí:

- **Praxe v oboru:** Lidé, kteří se ocitli na ulici, ve většině případů nemají zaměstnání. Mladí bezdomovci, kteří se po ukončení vzdělávání ocitli na ulici, se potýkají s odmítnutím při hledání zaměstnání z důvodu nedostatečných popř. žádných praktických zkušeností, což může mít podle Vágnerové (2002, s. 407 – 408) za následek nevytvoření si potřebných pracovních návyků a zvýšení rizika asociálního chování. Starší lidé, kteří jsou dlouhodobě nezaměstnaní, postupně přicházejí o své pracovní návyky a zkušenosti. Mnoholetá nezaměstnanost je tedy staví do situací, kdy se tito lidé stávají lidmi bez praxe, neboť díky rychlému vývoji ztrácí kontakt s novými technologiemi, s nimiž tedy nemají zkušenosti.
- **Neatraktivnost oboru:** Převážně starší lidé bez domova se někdy setkávají při hledání zaměstnání s tím, že pro osoby vzdělané v daném oboru již v dnešní době není pracovní uplatnění, neboť dané profese postupně zaniká, nebo je zastávána modernějšími pracovními metodami. (Mareš, 2006, s. 19). Příkladem mohou být svářečské práce, které se již v dnešní době provádějí jinými,

modernějšími technikami, než jaké byly uplatňované před mnoha lety. Jestliže ale jedinec již několik roků v oboru nepracoval, neměl možnost naučit se užívat nové technologie, získat nové a aktuální profesní průkazy, tak v současné době již práci, v níž byl vyučen, dělat nemůže.

- **Nízká kvalifikace, základní vzdělání, negramotnost:** Mareš (2006, s. 19) uvádí, že lidé s nízkou kvalifikací nebo pouhým základním vzděláním spadají do rizikové skupiny marginalizovaných osob, které jsou ve zvýšené míře ohroženy ztrátou zaměstnání. Spadají mezi pracovníky na sekundárním trhu, pro něž je příznačná nízká finanční odměna, špatné pracovní podmínky, vysoká soutěživost a nejistota pracovní pozice.
- **Chybějící pracovní dovednosti:** Mezi chybějící pracovní dovednosti, které některým lidem bez domova brání při hledání zaměstnání, patří dovednost ovládat mobilní telefon, znalost práce na počítači i vlastnění platného řidičského průkazu.

Vlastnictví **mobilního telefonu** je v dnešní době pro osoby z většinové společnosti až na výjimky samozřejmostí. Pro mnohé osoby ve středním a starším věku, které přišly o domov, se však jedná o „nadstandard“ a technologii, kterou neumí ovládat, ani využívat. Starší lidé bez domova mohou mít obtíže s užíváním mobilního telefonu. Během své praxe jsem se často setkávala s nejistotou, s jakou uživatelé služby nízkoprahového denního centra brali služební mobilní telefon do rukou, aby mohli reagovat na nabídku práce. Mnozí starší uživatelé tuto techniku neuměli používat a ani nebyli motivováni naučit se s ní zacházet. Důvodem tohoto odmítavého postoje často byla skutečnost, že mobilní telefon měl pro ně až příliš malou obrazovku s malými písmenky a čísly, na které neviděli, i to, že pro správné stisknutí kláves je potřeba jisté míry citu, který ve svých rukou tyto lidé mnohdy už nemají.

Lidé bez domova, kteří žijí na ulici již několik let, nebo jsou ve vyšším věku, se v mnohých případech nikdy nesetkali s **prací na počítači**. Neměli možnost naučit se jej ovládat, pracovat v různých programech. Často jsou to ale také lidé, kteří tuto dovednost nemohou získat, ať už pro slabý zrak, sníženou citlivost rukou, sníženou rozumovou schopnost, nebo špatnou orientaci v množství funkcí jednotlivých programů. V dnešní době je přitom na tuto dovednost kladem velký důraz a nutnost alespoň základní znalosti práce na počítači se vyžaduje i na některých pracovních pozicích sekundárního trhu. Mnohdy

samotné zapojení se do výběrového řízení na pracovní pozici probíhá elektronicky, kdy zájemce o pracovní místo musí poslat životopis, motivační dopis a případné další požadované dokumenty v elektronické podobě, e-mailem. Pokud zájemce nemá přístup k počítači, nebo jej neumí používat, je z možnosti získat zaměstnání touto cestou prakticky vyřazen, nenajde-li se někdo, kdo mu s touto záležitostí pomůže

Jedním z aktuálních požadavků, který je poměrně často uváděn v podmínkách pro přijetí osoby do zaměstnání, je schopnost řídit motorové vozidlo, tedy mít platný **řidičský průkaz**. Pro osoby bez domova je obtížné našetřit dostatek finančních prostředků, aby mohly absolvovat autoškolu. Dalšími komplikacemi, které znemožňují složení zkoušky pro získání řidičského průkazu, mohou být např. zhoršení zraku nebo užívání psychotropních látek. Mezi lidmi bez domova ve středisku Samaritán jsem se setkala i s několika málo jedinci, kteří vlastnili řidičský průkaz skupiny C (pro nákladní automobily). Tito muži však nemohli pracovat jako řidiči z povolání, neboť neměli platný profesní průkaz, který je podmíněn pravidelnou každoroční účastí na profesním školení řidičů. Toto školení je zpoplatněno. Daná povinnost je ustanovená zákonem č. 374/2007 Sb., kterým se mění hned několik zákonů týkajících se dopravy.

- **Pracovní návyky, dodržování termínů/řádu:** S postupným prodlužováním pobytu na ulici a upadáním do dlouhodobé nezaměstnanosti jedinec ztrácí smysl pro zodpovědnost a řád. Pro člověka se postupně stává obtížnější dodržování denního rytmu, pravidelné vstávání brzy ráno, včasná docházka do zaměstnání. Tato skutečnost je dána i náročností života na ulici, kdy je jedinec vystaven neustálému stresu o své bezpečí a obavám o zajištění základních potřeb, trpí permanentním nedostatkem spánku, musí čelit pohrdavému postoji okolí...
- **Kontaktní údaje:** Jestliže se jedinec hlásí o pracovní pozici, je nezbytné, aby nechal zaměstnavateli kontakt, na kterém bude k zastížení. V některých případech ale může skrze uvedený kontakt dojít ke stigmatizaci lidí bez domova. Jestliže člověk v dnešní době nevlastní **telefon** a tedy i **telefonní číslo**, znamená to, že není pro zaměstnavatele pohotově k nezastížení. Pokud se bezdomovec rozhodne dát potenciálnímu zaměstnavateli kontakt na sociálního pracovníka, který mu pomáhá s vyhledáváním zaměstnání, vystavuje se tak riziku stigmatizace a následného odmítnutí zaměstnání. Jestliže se zaměstnavatel v případě kladného výsledku výběrového řízení ozve na uvedené číslo, aniž by

byl informován o skutečném stavu, a zjistí, že se dovolal do střediska pro lidi bez domova, hrozí, že své kladné rozhodnutí ještě přehodnotí v záporné. Druhé riziko, které z této skutečnosti pramení, je, že uživatel služby nebude v rozhodnou chvíli pracovníkem k zastížení. Pokud nechal zaměstnavatel zájemci o službu termínovaný vzkaz (např. datum schůzky...) a uživatel několik dní pracovníka nekontaktuje, hrozí, že se o daném důležitém termínu dozví až ex post (dodatečně/zpětně).

Někteří lidé bez domova mají jako **adresu trvalého bydliště** uvedenou adresu městského úřadu/magistrátu, jiní bezdomovci pobývají v jiném městě, než je město, v němž mají oficiální adresu trvalého bydliště, a na dané adrese se nezdržují, nejsou zde k zastížení. Tito lidé často využívají možnosti nechat si zasílat poštu do střediska Samaritán pro lidi bez domova, jehož **adresu** uvedou jako **kontaktní**. Obě skupiny osob jsou vystavené zvýšenému riziku nepřijetí, jestliže se zaměstnavatel rozhodne zjistit, kde daný zájemce přebývá, a dozví se, že se jedná o adresu městského úřadu/magistrátu, nebo střediska pro lidi bez domova. Tato skutečnost společně s případnými předsudky zaměstnavatele vůči lidem bez domova může zapříčinit, že zaměstnavatel s danou osobou neuzavře pracovní poměr, ačkoli má potřebné předpoklady pro výkon práce, o kterou se ucházela.

Lidé bez domova, kteří nemají založenou **e-mailovou schránku**, se mohou dostat do nepříznivé situace, jestliže je zaměstnavatel požádá o jejich e-mailovou adresu. V daném případě může zaměstnavatel odvodit „elektronické negramotnosti“ zájemce o pracovní pozici. To může negativně ovlivnit jeho přijímací řízení.

- **Upravenost zevnějšku, vystupování:** Při pobytu na ulici je velmi složité a náročné udržet si zachovaný a čistý zevnějšek. Lidé bez domova mají omezený přístup k hygieně, praní ošacení. Lidé, kteří jsou na ulici teprve několik dní, popř. týdnů, nebo bydlí v ubytovnách, vybavených zahradních chatkách či maringotkách, které jim poskytují suchý a přiměřeně teplý prostor pro život, jsou schopni udržet si svoji vizáž relativně zachovalou, takže není na první pohled zřejmé, v jak tíživé situaci se nacházejí. Nicméně s prodlužujícím se pobytem na ulici se tato snaha stává méně realizovatelnou. U většiny osob, jež žijí přímo na ulici již několik let, je téměř ve všech případech možné rozpoznat, že se jedná o člověka bez domova. Tito lidé často nosí nemoderní, nevhodně

kombinované oblečení, které může být ušpiněné, mohou zapáchat, v období léta a podzimu mají někteří jedinci extrémně opálenou pleť. Mohou mít delší vousy, neupravené vlasy. Z celkového dojmu může být poznat zanedbanost. Jestliže se takto neupravený člověk, hledá-li vůbec zaměstnání, dostaví na výběrové řízení, je velká pravděpodobnost, že zaměstnavatel upřednostní osobu se stejnou kvalifikací a možná i menšími zkušenostmi, ale upravenějším vzhledem. U těchto osob, zjevných bezdomovců, pobývajících na ulici již několik měsíců až let dochází k postupnému vyhasínání společenského chování preferovaného většinovou společností, jež je nahrazováno pravidly drsného života na ulici. Vlivem trvalé frustrace, jež postupně přechází do deprivace, hrubého a dlouhodobého neuspokojení základních potřeb, se v jednání jedince mohou objevovat znaky pudového chování a snížená hranice studu. Všechny tyto projevy chování snižují úspěšnost při snaze získat nové zaměstnání.

- **Zápis v trestním rejstříku:** Zanedbatelná část lidí bez domova se během svého života dostala do rozporu se zákonem, což se projevilo mimo jiné i zápisem do rejstříku trestů. Tito lidé mají velké problémy nalézt zaměstnání, neboť většina zaměstnavatelů požaduje trestní bezúhonnost i na pozice pro osoby s nízkou kvalifikací, např. na pozici vrátného, skladníka.
- **Závislosti:** Mnozí lidé bez domova jsou osobami, jež jsou závislé na psychotropních látkách. Tito lidé se dostávají do situací, které nejsou schopni zvládat svou vlastní vůlí. Ve stavech po požití psychotropní látky ztrácejí pojem o čase, jejich smysl pro zodpovědnost je utlumen. Těmto lidem se pak stává, že zapomenou jít do práce, nevzbudí se po náročném večeru, nebo se do zaměstnání dostaví pod vlivem těchto substancí (látek). Většina zaměstnavatelů dbá v tomto ohledu na přísná pravidla chránící bezpečnost i pracovní kázeň a každé takové porušení řádu přísně sankciují (trestají), někdy i ukončením pracovního poměru. Zaměstnavatelé se těmto situacím snaží předcházet, proto se na tuto oblast zaměřují již v průběhu výběrového řízení.
- **Věk:** Tak, jako jsou lidé z většinové společnosti na pracovním trhu diskriminováni kvůli věku, musí i lidé bez domova čelit těmto těžkostem. Matoušek (2010, s. 301 -302) uvádí, že nejvíce ohroženými skupinami jsou mladí lidé – absolventi škol, kteří nemají praxi, ale i starší lidé ve věku od 45 až 50 let výše, u nichž postupně klesá produktivita, schopnost učit se novým technologickým postupům...

- **Tělesné a psychické zdraví:** Život na ulici je po zdravotní stránce velmi náročný. Lidé bez domova jsou vystavováni nepřízní počasí, nemohou se v případě nemoci léčit v teple, suchu a s patřičnou péčí, mají omezený přístup ke zdravotní léčbě. Někteří lidé bez domova lékařskou péčí z nejrůznějších důvodů odmítají (např. mají špatné zkušenosti, bojí se opovržení, nechtějí řešit svoji zdravotní situaci). Mají-li lidé bez domova vlivem tohoto rizikového a zátěžového způsobu života poškozené zdraví, nedaří se jim udržet si své zaměstnání pro časté absence a tím i nižší výkon.

Tíživý způsob života na ulici umocňovaný materiálním nedostatkem, psychickým strádáním, naplňovaný obavami z nejbližší budoucnosti a tlakem okolí má za následek u části bezdomovecké populace duševní onemocnění či psychickou poruchu doprovázenou těžkými depresivními stavy nebo neurotickými poruchami. Tito lidé využívají služeb psychiatrů spíše výjimečně. Jestliže se ocitnou v atace této nemoci nebo poruchy, nejsou většinou schopni vykonávat v danou chvíli uloženou práci. V zaměstnání jim narůstá absence a současně i strach zaměstnavatele z případného nebezpečí opakování ataky v průběhu pracovní doby, které mohou vést až k vyloučení ze zaměstnání.

- **Rozumové schopnosti:** Mezi lidmi bez domova se pohybují i jedinci se sníženými rozumovými schopnostmi (např. inteligencí), případně lidé s lehkou mentální retardací. Tito jedinci se většinou neúčastní žádných integračních programů, nepracují v chráněných dílnách, neboť nemají potřebná potvrzení od lékařů. Neuspokojivá může být i spolupráce s organizacemi, jež pracují s lidmi se sníženou rozumovou úrovní a mentální retardací, neboť dané subjekty mohou vnímat tyto jedince primárně jako osoby bez domova a ne jako osoby spadající do cílové skupiny, se kterou pracují. Tento postoj může vyústit v odmítnutí práce s těmito lidmi.

3.2 MOŽNOSTI ZAMĚSTNÁVÁNÍ OSOB BEZ DOMOVA

Získání zaměstnání je podle názoru mnohých lidí bez domova, se kterými jsem se setkala, způsobem, jenž by jim pomohl vyřešit jejich tíživou situaci a umožnil by jim žít kvalitnější a bezpečnější život. Přesto se jedná o cestu, na kterou již mnozí z nich, které život na ulici až příliš poznamenal a změnil, nedokážou vstoupit, nebo se na ní udržet. Jiní pod tíhou neúspěšných pokusů o návrat do většinové společnosti na změnu života rezignovali

a smířili se s rolí bezdomovce. Přesto jsou mezi lidmi bez domova i osoby, které se snaží nalézt zaměstnání, jež by jim zaručilo pravidelný a dostatečný příjem, díky němuž by měli větší šanci dosáhnout začlenění se zpět do většinové společnosti, případně by se jim alespoň podařilo stabilizovat svoji situaci na přijatelné a bezpečné úrovni.

Finanční odměna a s ní spojená alespoň částečná ekonomická nezávislost ovšem není ani zdaleka jediným kladným důsledkem získání zaměstnávání. U lidí bez domova, kterým se podařilo nalézt si práci, dochází k rozvoji jejich osobnosti, upevňování sociálních návyků a vzorců chování požadovaných většinovou společností. Lidé bez domova se znova učí dodržovat řád a pravidla, nebo tuto schopnost v sobě upevňují. Dochází také ke smysluplnému trávení času. Významnou funkcí zaměstnanosti je i posupné začleňování bezdomovce do většinové společnosti. Díky zaměstnávání se osoba setkává s jinými lidmi, posiluje své komunikační dovednosti, vytváří se mezi nimi vztahy, které jí pomáhají překlenout období opouštění bezdomovecké subkultury. Člověk je také vtažen do centra dění ve svém okolí, setkává se s aktuálními informacemi.

Osobám bez domova, které mají zájem o získání zaměstnání, je nabízeno několik možných způsobů pomoci. Ne každý bezdomovec, který chce začít žít nový život, si může zvolit kteroukoli z těchto možností. Jednotlivé programy mají různé nároky na své účastníky. Stejně tak ne každý jedinec, který se do tohoto procesu zapojí, dojde ke zdárnému konci.

3.2.1 POLITIKA ZAMĚSTNANOSTI

Politika zaměstnanosti je souborem opatření, jejichž cílem je vytvoření harmonie mezi nabídkou a poptávkou na pracovním trhu a umožnění co největšímu počtu jedinců vstup na trh práce. Politika zaměstnanosti se zaměřuje na poradenské aktivity, evidenci volných pracovních míst i uchazečů o zaměstnání, podporuje vytváření nových pracovních míst, snaží se o zvyšování mobility, flexibility a adaptability pracovních sil skrze rekvalifikační a vzdělávací kurzy i podporu samostatného podnikání. Podílí se také na zabezpečování životních podmínek jedinců, kteří přišli o své zaměstnání. (Krebs, 2010, s. 318 – 321) Politiku zaměstnanosti je možné rozdělit do dvou oblastí podle toho, zda se zaměřuje na prevenci (aktivní politika zaměstnanosti), nebo na zmirňování dopadů nezaměstnanosti (pasivní politika zaměstnanosti).

AKTIVNÍ POLITIKA ZAMĚSTNANOSTI

Aktivní politika zaměstnanosti je zaměřená na podporu aktivit vyvíjených zaměstnancem i zaměstnavatelem v rámci trhu práce (Krebs, 2010, s. 319). Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů ji v § 104 definuje jako „*souhrn opatření směřujících k zajištění maximální možné úrovně zaměstnanosti.*“ Tato opatření jsou podle daného zákona zabezpečována ministerstvem práce a sociálních věcí ČR a úřady práce. Realizaci jednotlivých nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti mohou provádět za stanovených podmínek i jiné subjekty (např. vzdělávací střediska).

Tentýž zákon definuje a popisuje v § 104 - 120 jednotlivé nástroje aktivní politiky zaměstnanosti:

- „**Rekvalifikace** - získání nové kvalifikace a zvýšení, rozšíření nebo prohloubení dosavadní kvalifikace, včetně jejího udržování nebo obnovování. Za rekvalifikaci se považuje i získání kvalifikace pro pracovní uplatnění fyzické osoby, která dosud žádnou kvalifikaci nezískala.“ (§ 108 (1))
- „**Investiční pobídky** - jsou nástrojem aktivní politiky zaměstnanosti, kterým se u zaměstnavatele, kterému bylo vydáno rozhodnutí o příslibu investiční pobídky, hmotně podporuje vytváření nových pracovních míst, rekvalifikace nebo školení nových zaměstnanců.“ (§ 111 (1))
- „**Veřejně prospěšné práce** - časově omezené pracovní příležitosti spočívající zejména v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných obdobných činnostech ve prospěch obcí nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí.“ (§ 112 (1))
- „**Společensky účelná pracovní místa** - pracovní místa, která zaměstnavatel zřizuje nebo vyhrazuje na základě dohody s Úřadem práce a obsazuje je uchazeči o zaměstnání, kterým nelze zajistit pracovní uplatnění jiným způsobem. Společensky účelným pracovním místem je i pracovní místo, které zřídil po dohodě s Úřadem práce uchazeč o zaměstnání za účelem výkonu samostatné výdělečné činnosti. Na společensky účelná pracovní místa může Úřad práce poskytnout příspěvek.“ (§ 113 (1))
- „**Překlenovací příspěvek** - příspěvek poskytnutý na základě dohody osobě samostatně výdělečně činné, která přestala být uchazečem o zaměstnání a které byl poskytnut příspěvek na zřízení společensky účelného pracovního místa.

Překlenovací příspěvek se poskytuje na úhradu provozních nákladů, které vznikly a byly uhrazeny v období, na které je překlenovací příspěvek poskytnut. “
(§ 114 (1))

- *„**Příspěvek na zapracování** - Příspěvek na zapracování může Úřad práce poskytnout zaměstnavateli na základě s ním uzavřené dohody, pokud zaměstnavatel přijímá do pracovního poměru uchazeče o zaměstnání, kterému krajská pobočka Úřadu práce věnuje zvýšenou péči“* (§ 115 (1)) Za uchazeče, jimž je věnována zvýšená péče, se podle § 33 (1) daného zákona považují fyzické osoby se zdravotním postižením, osoby do věku 20 let nebo starší 50 let, těhotné a kojící ženy, matky do devátého měsíce po porodu, ženy pečující o dítě do věku 15 let, jedinci, jež jsou vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání déle, než 5 měsíců nebo osoby, jež potřebují zvláštní pomoc. Za tyto jsou považováni osoby, jež se ocitly v mimořádně obtížných poměrech, lidé bez domova, jedinci se zápisem v trestním rejstříku, lidé žijící v sociokulturně znevýhodněném prostředí, jedinci propuštění z výkonu ochranného opatření zabezpečovací detence.
- *„**Příspěvek při přechodu na nový podnikatelský program** - poskytnout Úřadem práce zaměstnavateli na základě s ním uzavřené dohody, pokud zaměstnavatel přechází na nový podnikatelský program a z tohoto důvodu nemůže zabezpečit pro své zaměstnance práci v rozsahu stanovené týdenní pracovní doby.“*
(§ 117 (1)).

Lidé bez domova mohou z nabídky těchto nástrojů aktivní politiky v omezené míře využívat rekvalifikaci nabízenou nejčastěji v podobě rekvalifikačních kurzů, veřejně prospěšné práce a zaměstnání v rámci společensky účelného pracovního místa.

Rekvalifikace je změna kvalifikace (odborné způsobilosti), která má pomoci účastníkovi získat vzdělání, jež mu umožní aktivně se zapojit na pracovním trhu a získat zaměstnání (Matoušek, 2008, s. 173). Rekvalifikace je účinným nástrojem boje proti strukturální nezaměstnanosti, který aktivně reaguje na dění na trhu práce. Je také důležitým prvkem při zaměstnávání osob, které jsou dlouhodobě nezaměstnané mimo jiné i z důvodu nevyhovující nebo již neatraktivní a zaměstnavateli nevyhledávané kvalifikace. Rekvalifikační kurzy, které jsou nabízené úřady práce, jsou poskytovány zájemcům zdarma, v případě pořádání rekvalifikačního kurzu jinými subjekty úřad práce může uchazeči o zaměstnání proplatit cenu kurzu až do výše 50 000 Kč. Účastník rekvalifikačního kurzu má

také možnost získat příspěvek na úhradu prokázaných nutných nákladů spojených s rekvalifikací. (Integrovaný portál MPSV, 2012, online) Rekvalifikační kurzy jsou zakončeny zpravidla písemným nebo ústním přezkoušením, po jehož úspěšném absolvování obdrží účastník osvědčení o rekvalifikaci, jež má celostátní působnost (Hojvacká, Skalská, 2007, s. 35). Rekvalifikační kurzy jsou nástrojem aktivní politiky zaměstnanosti, který může užívat jen velmi omezená část osob, které přišly o domov. Vyžadují po svých účastnících pravidelnou, včasnou docházku a účast po celou dobu konání vyučování (6 – 8 hodin/den). To může být pro některé osoby bez domova, které se těžce orientují v čase (nemají hodinky, mobilní telefon, budík...), mají těžkosti s dodržováním řádu, stanovených pravidel a domluvených termínů (mohou zapomenout, zaspát...), nebo jsou závislími na psychotropních látkách, nesplnitelným požadavkem. Druhým úskalím, které znemožňuje široké řadě bezdomovců účastnit se rekvalifikačních kurzů, byť by o ně měli zájem, jsou nedostatečné základní znalosti, na které tyto kurzy navazují. Lidé, kteří se ocitli v bezdomovecké subkultuře již před několika lety, za tu dobu zapomněli velké množství dovedností, které během života ve většinové společnosti získali. U některých osob se projevuje funkční negramotnost (postupné „vyhasínání“ schopností čtení, psaní), nedokážou se zorientovat v úředních nebo školních budovách, mají problémy se zapamatováním si důležitých fakt i dat.

Veřejně prospěšné práce² se odehrávají v rámci vytvořených pracovních míst pro osoby, které jsou obtížně umístitelné na trhu práce, nebo jsou dlouhodobě nezaměstnané. Tyto pracovní pozice vznikají na základě písemné smlouvy mezi úřadem práce a zaměstnavatelem. Daná osoba zde nachází placené pracovní místo na dobu jednoho roku s možností prodloužení. Úřad práce poskytuje zaměstnavateli finanční příspěvek na úhradu mzdových nákladů, který může sahát až do výše reálných mzdových nákladů, jež zaměstnavatel při zaměstnávání těchto osob vynaložil. (Integrovaný portál MPSV, 2012, online) Lidé bez domova, se kterými jsem se během své praxe a dobrovolnické činnosti setkala, se často informovali o možnosti veřejně prospěšných prací. Pokud se jim podaří získat práci v rámci tohoto nástroje sociální politiky, jsou na ně kladeny požadavky jako při klasickém zaměstnávání na volném pracovním trhu, které mohou být pro některé bezdomovce až příliš

² Veřejně prospěšné práce mohou být někdy slovně zaměňovány za obecně prospěšné práce. Nejedná se však o totéž. Obecně prospěšné práce jsou nejčastěji užívaným alternativním trestem, nejedná se o placené zaměstnání, jako je tomu u veřejně prospěšných prací. (Probační a mediační služba české republiky, 2002 - 2012, online)

náročné. Zaměstnanci musejí dodržovat pracovní kázeň, dochvilnost, pracovní dobu, nesmějí přijít do zaměstnání pod vlivem psychotropních látek, měli by přiměřeně dbát na svůj zevnějšek.

Společensky účelná pracovní místa jsou pracovní místa utvořená se záměrem poskytnout zaměstnání osobám, které jsou těžce umísitelné na trhu práce. Mezi tyto osoby se mohou řadit i lidé bez domova, kteří jsou dlouhodobě nezaměstnaní. Zde ovšem může nastat riziko, že lidé, žili-li několik let na ulici, se již nedokážou adaptovat na změnu života, pozbyli potřebné dovednosti a znalosti i vzorce chování, které jsou většinou společností žádané. Společensky účelná pracovní místa jsou tedy vhodná pro skupiny bezdomovců, kterým se podařilo získat bydlení např. v azylovém domě, nebo komerční ubytovně, kde nedochází k tak rapidní „devastaci“ osobnosti, jako je tomu u jedinců, kteří žijí na ulici.

PASIVNÍ POLITIKA ZAMĚSTNANOSTI

Pasivní politika zaměstnanosti částečně kompenzuje po určitou dobu a za zákonem stanovených podmínek nezaměstnaným lidem ztrátu pracovního příjmu formou podpory v nezaměstnanosti a při rekvalifikaci. (Krebs, 2010, s. 319). Podmínky pro získání těchto finančních podpor i jejich výši stanovuje zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů v § 39 – 57. Pro mnohé osoby bez přístřeší jsou tyto podpory ale nedosažitelné. Podpora v nezaměstnanosti je lidem nabízena pouze v případě, že je jedinec evidován na úřadu práce, v rozhodném období, jež činí dva roky, se účastnil důchodového pojištění alespoň po dobu dvanácti měsíců a přitom není poživitelem důchodu. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012, online). Podporu při rekvalifikaci může obdržet pouze jedinec, který se účastní rekvalifikačního kurzu.

3.2.2 ZPROSTŘEDKOVÁNÍ ZAMĚSTNÁNÍ

V této podkapitole uvádím subjekty, které pomáhají nezaměstnaným lidem najít práci, avšak jednotlivce přímo nezaměstnávají. Pracovníci těchto subjektů poskytují žadatelům o zaměstnání odborné pracovní poradenství, pomáhají nezaměstnaným vyhledávat volná pracovní místa. Mezi ně je možno zařadit úřady práce, informační a poradenská střediska při úřadech práce, Job kluby, agentury práce a podporované zaměstnávání.

ÚŘADY PRÁCE

Úřad práce je státním orgánem, správním úřadem s celorepublikovou působností, který reaguje na situaci odehrávající se na trhu práce (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011, online). Zabezpečuje politiku zaměstnanosti. Úřad práce vede evidenci volných pracovních míst i žadatelů o zaměstnání, zprostředkovává nezaměstnaným osobám vhodné zaměstnání, poskytuje odborné poradenství v oblasti vzdělávání, zaměstnávání, pomoci při nezaměstnanosti, poskytuje finanční podporu v nezaměstnanosti, při rekvalifikaci, zaměstnavatelům při tvorbě společensky účelových pracovních míst aj. Zvláštní pozornost věnuje zaměstnávání osob se změněnou pracovní schopností a osob problematicky uplatnitelných na trhu práce. Úřad práce užívá nástroje aktivní i pasivní politiky zaměstnanosti, zřizuje státní rekvalifikační centra, zabezpečuje pracovní rehabilitaci, vykonává kontrolní činnosti, ukládá sankce, monitoruje situaci na trhu práce, spolupracuje s nestátními subjekty zabývajícími se zaměstnáváním osob i se státními orgány (např. orgány sociálního zabezpečení) aj. (Kňážko a kol., 2008, s. 23 – 25)

Pro osoby, které ztratily domov, je úřad práce velice důležitým místem. Jestliže si člověk bez domova podá žádost o zprostředkování zaměstnání, je zařazen do evidence žadatelů o zaměstnání. Tato skutečnost jej opravňuje požádat o dávky pomoci v hmotné nouzi, které mu mohou pomoci uspokojit a zabezpečit základní životní potřeby, jako je strava a ubytování. Pracovníci úřadu práce následně vedou evidovaného bezdomovce k tomu, aby se s nimi i sám aktivně podílel na hledání vhodného zaměstnání, pravidelně se s osobou setkávají, konzultují její možnosti, hledají volné pracovní místo, které by odpovídalo schopnostem a potřebám osoby, popř. mu nabídnou možnost rekvalifikace. Lidé bez domova jsou díky tíživé a nejisté životní situaci vystaveni zvýšenému riziku, že budou sankčně vyřazeni z úřadu práce. Toto nebezpečí jim hrozí, nedojdou-li na smlouvanou schůzku bez omluvení, popř. se dostaví, ale ne ve střízlivém stavu nebo bez průkazu totožnosti, neplní-li povinnosti zadané pracovníky úřadu práce, jako je aktivní vyhledávání volných pracovních míst v okolí, účast na veřejné službě či hlášení se na kontaktních místech služby Czech POINT v rámci programu Docházka nezaměstnaných DONEZ. Sankční vyřazení těmito lidem hrozí také, odmítnou-li pracovní pozici či nabízenou rekvalifikaci, která jim byla navržena pracovníky úřadu. (zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů, § 30) V případě sankčního vyřazení z této evidence se lidem bez domova uzavírá možnost pobírat finanční pomoc v podobě dávek pomoci v hmotné nouzi a to na dobu šesti měsíců.

Tito lidé jsou tak odkázáni hledat si zaměstnání v rámci svých schopností a možností sami popř. v rámci jiné organizace.

INFORMAČNÍ A PORADENSKÁ STŘEDISKA PŘI ÚŘADECH PRÁCE

Jedná se o síť poradenských středisek, jež jsou součástí úřadů práce. Tato střediska nabízejí poradenskou pomoc mladým lidem – studentům/absolventům škol, ale i jejich rodičům a případně i dalším zájemcům v oblasti vzdělávání či uplatnění se na trhu práce po dokončení studia. Pracovníci těchto středisek informují zájemce o dostupných rekvalifikacích, o požadavcích vyplývajících z jednotlivých profesí, které jsou kladeny na potenciální budoucí pracovníky v daném oboru i o uplatnitelnosti absolventů jednotlivých oborů na trhu práce. (Glozarová, 2005, s. 15) Ve středisku Samaritán jsem se během své praxe setkala s několika mladými lidmi, kteří čerstvě dokončili studium a kteří si aktivně vyhledávali zaměstnání pomocí internetu, nabídky práce v inzertních novinách. Služeb informačních a poradenských středisek pro volbu a změnu zaměstnání při úřadech práce ale nevyužívali, ačkoli je tato služba zaměřená na osoby, které ukončili vzdělání a jsou nezaměstnaní.

AGENTURY PRÁCE

„Agentury práce jsou soukromé firmy nebo neziskové organizace, které se specializují na zprostředkovávání zaměstnání za úplatu. Podle zákona však nesmí úhradu svých služeb žádat po svém klientovi – uchazeči o zaměstnání. Vzniklé náklady na nalezení zaměstnance tak hradí nejčastěji zaměstnavatel.“ (Kňážko a kol., 2008, s. 26)

Agentury práce poskytují poradenství a aktivně vyhledávají na trhu práce osoby, které by odpovídaly požadavkům zaměstnavatelů, kteří požádali agenturu práce o nalezení vhodných zaměstnanců. Současně tyto firmy přijímají žádosti žadatelů o zprostředkování zaměstnání, kterým nabízejí dostupná volná pracovní místa. Agentury práce svoji působnost nemusí omezovat jen na český trh práce, ale mohou přijímat nabídky i poptávky ze zahraničí. Jsou však povinny vést evidenci nabízených volných pracovních míst i osob, kterým zprostředkovali zaměstnání. (zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů, § 58 – 59)

Od 1. 1. 2012 vešla v platnost sociální reforma, která zavádí možnost spolupráce úřadů práce s agenturami práce. Tato spolupráce je nazvaná „Sdílené zprostředkování zaměstnání prostřednictvím agentury práce“ a její podstatou je, že žadatelé o zaměstnání evidovaní na

úřadech práce mohou být v případě souhlasu zařazeni do tohoto programu. Zaměstnání jim budou tedy hledat dva subjekty, čímž může dojít k efektivnějšímu a rychlejšímu nalezení vhodné pracovní pozice. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012, online) V současné době se tato spolupráce úřadu práce a agentur práce na území města Olomouc doposud nerozvinula.

Služeb agentur práce lidé bez domova příliš využívat nemohou, neboť ve většině případů nejsou pro zaměstnavatele dostatečně atraktivní.

JOB KLUBY

Job kluby nazývané také kluby práce jsou specifickou formou poradenského programu, které jsou založeny na pravidelném setkávání méně početné skupiny lidí, které pojí společný problém a to nezaměstnanost. Tito lidé se setkají dvakrát za týden přibližně po dobu jednoho až dvou měsíců. Náplň schůzek bývá odlišná v závislosti na složení skupiny a potřebách jednotlivých členů. Může se jednat o teoretický výklad či diskuzi na téma přijímací pohovory, obtížné situace při hledání práce, spolehlivé zdroje informací, na co si dát pozor při uzavírání pracovních smluv atd., nebo z praktické části, kdy se mohou účastníci rozhodnout pro nácvik rolí, prohlubování komunikačních dovedností, s pomocí pracovních asistentů se mohou učit pracovat s počítačem, psát životopis, motivační dopis, nebo si vyhledávat práci. (Glozarová, 2005, s. 14 – 15) Job kluby také učí účastníky přijímat samy sebe, důvěřovat si, zvyšovat své sebevědomí, pracovat se stresem i to, jak správně a efektivně relaxovat. Job kluby také nabízí svým účastníkům aktuální nabídku práce, informují je, kde správně hledat práci, jaké zdroje využívat. V rámci Job klubů je také nabízena možnost absolvování rekvalifikačních a vzdělávacích kurzů, finančního a dluhového poradenství. (Integrovaný portál MPSV, nedatováno, online)

Integrovaný portál MPSV (nedatováno, online) uvádí skupiny osob, pro které jsou Job kluby určeny:

- Osoby se zdravotním postižením
- Lidé ve věku do 20 let a nad 50 let
- Těhotné a kojící ženy, matky do devátého měsíce od porodu
- Osoba pečující o dítě do 15 let jeho věku
- Lidé, kteří jsou vedeni v evidenci úřadu práce déle, než 5 měsíců
- Jedinci, kteří potřebují zvláštní pomoc (osoby, které se přechodně ocitly v mimořádně obtížné situaci nebo v tomto stavu žijí dlouhodobě, lidé

společensky nepřizpůsobení, jedinci propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nebo z výkonu ochranného opatření zabezpečovací detence, osoby ze sociokulturně znevýhodněného prostředí).

Job kluby nabízejí své služby i lidem bez domova, nicméně využít jich mohou jen někteří, spíše jedinci, kterým se podařilo zajistit si přiměřené bydlení např. v azylovém domě a kteří se v bezdomovecké subkultuře nepohybují dlouho, neztotožnili se s rolí bezdomovce. Jedinec musí dbát o svůj vzhled a upravenost, musí se chovat podle pravidel platných ve společnosti, měl by mít základní znalosti a orientovat se v aktuálním dění. Důležitými aspekty jsou také motivace změnit svoji situaci, dochvilnost, trpělivost a zodpovědnost.

PODPOROVANÉ ZAMĚSTNÁVÁNÍ

„Podporované zaměstnávání je časově omezená služba určená lidem, kteří chtějí získat a udržet si placené zaměstnání v běžném pracovním prostředí. Jejich schopnosti získat a zachovat si zaměstnání jsou přitom z různých důvodů omezeny do té míry, že potřebují individuální osobní podporu poskytovanou před nástupem do práce i po něm.“ (Vitáková, 2005 b, s. 16)

Podporované zaměstnávání je proces, který se zasazuje o rovnoprávné postavení uživatelů služby podporovaného zaměstnávání a vyrovnání pracovních příležitostí na otevřeném pracovním trhu pro osoby, které mají z nejrůznějších příčin ztížený přístup k zaměstnání. Důraz je kladen na zdroje, možnosti a schopnosti jedince, nikoli na jeho omezení. (Vitáková, 2005a, s. 11)

Mezi uživatele služby podporovaného zaměstnávání se řadí jedinci, kteří dlouhodobě nemohou nalézt a získat zaměstnání, jsou lidmi bez domova, příslušníky etnických menšin, lidmi se zápisem v trestním rejstříku, osobami se závislostí na návykových látkách, nebo lidmi se zdravotním postižením. Podmínkou účasti v programu podporovaného zaměstnávání je motivace uživatele najít si zaměstnání na otevřeném trhu práce či aktivní spoluúčast na řešení své situace. (Johnová, 2005, s. 14)

Vitáková (2005b, s. 16 – 17) uvádí několik zásad, kterými se podporované zaměstnávání vyznačuje.

- Podporované zaměstnávání se snaží o nalezení a udržení vhodného pracovního místa pro uživatele služby

- Pracovní místo je vyhledávané na otevřeném pracovním trhu
- Pracovní místa nabízená uživatelům služby mají stabilní charakter
- Uživateli jsou podle jeho možností upravené pracovní podmínky tak, aby se co nejvíce podobaly pracovním podmínkám ostatních pracovníků
- Pracovní činnost uživatele je smysluplná a hodnotná
- Podporované zaměstnávání vychází z individuálních potřeb uživatele služby, kterému je nabízeno pracovní místo, jež odpovídá jeho zájmům, schopnostem, dovednostem i nadání. V případě potřeby je uživateli zajištěná asistence i v průběhu zaměstnávání
- Pracovní místo podporuje uživatelův profesní růst
- Je kladen důraz na rozvoj a podporu samostatnosti uživatele
- Skrze pracovní místo dochází k navazování nových sociálních kontaktů
- Postupně dochází ke snižování podpory uživatele, čímž dochází k posilování jeho samostatnosti, soběstačnosti i zodpovědnosti

Pracovní konzultanti pomáhají lidem s přípravami na hledání zaměstnání, sestavují s uživateli služby životopisy, motivační dopisy, aktivně vyhledávají pracovní pozice, které odpovídají požadavkům uživatelů. Přípravují uživatele na pracovní pohovory, radí jim mimo jiné i v oblasti oblékání, úpravy zevnějšku, jak se chovat při pohovoru. Má-li uživatel zájem, může jej pracovní konzultant doprovázet na přijímací pohovory, vždy je ale prioritním zájmem, aby nedocházelo k případné stigmatizaci uživatele služby nebo umenšování jeho samostatnosti a soběstačnosti. Pracovník v takových případech plní funkci pouhého doprovodu a opory pro uživatele, ale sám za něj nejedná.

Pracovníci podporovaného zaměstnávání nepracují pouze s uživatelem služby. Jejich činnost je také zaměřena na zaměstnavatele, kteří k tomuto programu přistoupili a s pomocí pracovníků podporovaného zaměstnávání vytvářejí vhodné pracovní podmínky pro uživatele služby. Cupřišínová (2008, s. 4) doplňuje definici podporovaného zaměstnávání právě o vztah i směrem k zaměstnavateli jako standardní pracovně právní vztah nasmlouvaný organizací, která tuto službu poskytuje, u zaměstnavatelů na otevřeném trhu práce. Vitáková (2005c, s. 54) uvádí několik příkladů podpory poskytované pracovníky podporovaného zaměstnávání zaměstnavateli, jenž se této formy zaměstnávání účastní. Patří sem poskytování poradenství, pomoc při vyřizování potřebných formalit i žádostí o poskytnutí dotace, pomoc při vytváření a upravování vhodného pracovního místa i volby oboustranně vyhovující a užitečné pracovní

náplně pro budoucího zaměstnance, pomoc při komunikaci s uživatelem služby, nebo pomoc při řešení případných komplikací, které mohou během zaměstnávání uživatelů služby nastat. Dalším přínosem pro zaměstnavatele je také případné zveřejňování jména jeho firmy, které skrze účast na tomto projektu může získat ve společnosti uznávanější a váženější postavení.

Podporované zaměstnávání je službou, kterou může využívat i část lidí bez domova. Stejně tak, jako v předchozích případech, se ale jedná o způsob zaměstnávání, který klade na uchazeče z řad osob, které přišly o domov, velké nároky, jež nejsou mnozí lidé bez domova schopni akceptovat (např. pravidelná a včasná docházka, možnost směnného provozu, zodpovědný přístup, střízlivost, upravenost vzhledu, dodržování hygieny, základní znalosti a kompetence, které je možné v průběhu podporovaného zaměstnávání rozvíjet). Plachý a Dolečková (2005, s. 119 – 120) uvádějí, že podporované zaměstnávání je vhodné pro osoby, které bydlí v azylových domech, nebo v domech na půli cesty, neboť pobyt v těchto sociálních službách je umožněn pouze v případě dodržování a respektování základních pravidel. Charita Olomouc, středisko Khamoro pro etnické menšiny taktéž nabízí možnost zapojení se do služby podporovaného zaměstnávání. Toho využívají i lidé bez domova, kteří jsou uživateli služeb střediska Samaritán pro lidi bez domova. Převážná část těchto uživatelů zapojených do podporovaného zaměstnávání jsou obyvatelé azylového domu, nicméně s pracovními konzultantkami spolupracují i lidé, kterým se podařilo nalézt ubytování v komerčních ubytovnách, v méně častých případech také bezdomovci, kteří využívají služeb noclehárny.

3.2.3 DOPLŇKOVÁ PRACOVNÍ ČINNOST

Do této skupiny je možné zařadit jednotlivé pracovní programy, které umožňují lidem bez domova přímo nebo nepřímo (veřejná služba) vydělat menší finanční obnos, osvojit si nebo upevnit pracovní návyky, rozvíjet své schopnosti a znalosti.

TRÉNINKOVÁ PRACOVÍŠTĚ

Tréninkové pracoviště je místem, kde nacházejí zaměstnaní lidé, kteří se již řadu let nemohou uplatnit na trhu práce, jsou dlouhodobě nezaměstnaní a vlivem této dlouhodobé absence na trhu práce ztratili nabyté pracovní dovednosti, zkušenosti, postupy i znalosti, dále osoby se zápisem v trestním rejstříku, lidé s nedokončeným základním vzděláním nebo lidé s velmi nízkou kvalifikací, kteří neměli, nebo již ztratili pracovní návyky. Těmto osobám je umožněno pracovat pod vedením pracovních asistentů na tréninkových pracovištích. Pracovní

podmínky jsou zde mírnější, než v zaměstnání na otevřeném trhu práce, nicméně postupem času se zpříšňují natolik, aby si zaměstnanci zvykli na pracovní tempo, osvojili si co možná největší počet pracovních dovedností a po skončení zaměstnávání na tréninkovém pracovišti, které trvá obvykle šest měsíců, měli možnost nalézt s pomocí pracovního asistenta přijatelné pracovní místo. Za práci vykonávanou na tréninkovém pracovišti jsou zaměstnanci finančně odměňováni. (Štěchová a kol., 2008, s. 102 – 103)

Štěchová a kol. (2008, s. 103) uvádí, že tréninkové zaměstnávání je vhodné nejen pro osoby bez domova, které jsou ubytované v azylových domech, komerčních ubytovnách či noclehárnách, ale mohou zde nalézt uplatnění také jedinci žijící na ulici, kteří jsou odhodláni svoji situaci řešit a mají k tomu předpoklady.

PRODEJ ČASOPISU NOVÝ PROSTOR

Lidé bez domova mají možnost zapojit se do prodeje časopisu Nový prostor, který pravidelně vydává stejnojmenné občanské sdružení Nový prostor o. s., jež sídlí v Praze. Zájemci o prodej tohoto časopisu se musejí zaregistrovat na kontaktních místech, kde získají průkazku platnou na dobu jednoho měsíce. Při registraci je jim uděleno prodejní místo a jsou obeznámeni s pravidly prodeje časopisu Nový prostor (střízlivost v době prodeje, zákaz používání vulgárních slov při prodeji, prodej pouze na stanoveném místě, zachovávání přibližné pracovní doby a pravidelnosti prodeje). Nově začínající prodejci obdrží zdarma pět čísel časopisu. Ty pak prodávají v hodnotě 40 Kč/časopis. Další čísla si prodejci musí hradit sami. Pořizovací cena jednoho časopisu je 20 Kč, prodávající cena, jak jsem již uvedla, 40 Kč, takže prodejce si prodejem jednoho časopisu vydělá 20 Kč. Tyto příjmy prodejci nijak nevykazují, nejsou zdanitelné. Prodej časopisu Nový prostor není zaměstnáním v pravém slova smyslu, osoby mohou být i nadále vedeny v evidenci uchazečů o zaměstnání na úřadu práce, avšak čas strávený prodejem jednotlivých čísel časopisu se nezapočítává do doby důchodového pojištění. Přesto prodej časopisu umožňuje prodejcům navazovat kontakty s lidmi z většinové společnosti, prohlubovat komunikační dovednosti, upevňovat sociální návyky, získávat alespoň částečně pocit ekonomické nezávislosti i základní obnos financí, z nichž si mohou prodávající lidé bez domova nakoupit alespoň základní potraviny nebo si uhradit ubytování v noclehárně. (Hrozínová, 2006, s. 28 – 29) Někteří lidé bez domova jsou stálými prodejci, kteří poctivě, téměř každý den prodávají na stanoveném místě tento časopis, jiní prodají jen několik málo časopisů, aby získali potřebný finanční obnos např. na koupi jízdanky...

Lidé, kteří se chtějí stát prodejci tohoto časopisu, musí splňovat následující podmínky (NP Nový prostor, nedatováno):

- Osoba starší šestnácti let, která se ocitla v obtížné životní situaci spojené s nedostatkem financí
- Osoba, které se nedaří uplatnit se na trhu práce
- Osoba, která není v akutní fázi psychického onemocnění
- Osoba, která dokáže abstinovat v průběhu prodeje časopisu a být v danou dobu i mimo vliv psychotropních látek
- Osoba, která je schopná dodržet základní pravidla platící pro prodávání tohoto časopisu
- Osoba, která výdělek z prodeje časopisu nezneužívá k prohlubování své závislosti a patologického chování (např. gamblerství, alkoholismus)

Možnost prodeje časopisu Nový prostor je nízkoprahovou službou, která je přístupná velkému množství lidí bez domova právě díky několika málo základním pravidlům, která musejí zájemci o prodej respektovat (např. střízlivost při prodeji, prodejní místo, stanovená cena, slušnost vůči zákazníkům). V Olomouci je prodej tohoto časopisu lidem bez domova umožněn od roku 2001. Od vzniku této možnosti po současnou dobu se do tohoto projektu v Olomouci zapojilo téměř tisíc prodávajících. Počet prodejců není stálý, nicméně v současné době na olomouckých ulicích prodává tento časopis přibližně dvacet prodejců z řad lidí bez domova.

PRACOVNÍ PROGRAMY V AZYLOVÝCH DOMECH

Pracovní programy jsou soubory pracovních aktivit, které podporují a upevňují pracovní návyky a dovednosti uživatelů sociální služby. V rámci těchto aktivit se uživatelé mohou učit novým dovednostem, získávají nové znalosti. Přebírají také zodpovědnost za provedenou práci, učí se spolupracovat. Pracovní náplň jednotlivých programů je různorodá, podle individuálních schopností a dovedností uživatelů služby. Může se jednat o rukodělné činnosti, práce v dílnách, údržbové činnosti zajišťující chod azylového domu, zahradnické činnosti udržující zeleň v okolí, výpomocné práce v kuchyni, úklidové práce v prostorách azylového domu aj. (Czudek, 2006, s. 12 – 13) V některých azylových domech mají pracovní programy spíše terapeutický charakter, v jiných jsou účastníci motivováni finanční odměnou. V obou případech však dochází k podpoře a upevňování pracovních návyků i řádu, což může usnadnit

těmto lidem budoucí vstup na trh práce. V azylových domech střediska Samaritán je pro uživatele těchto pobytových služeb povinností zapojit se do pracovních programů. Ty probíhají např. formou pomocných prací v kuchyni, úklidových prací v azylových domech i okolí charity, zahradnických činností.

KRÁTKODOBÉ ZAMĚSTNÁNÍ

Krátkodobé zaměstnání je zaměstnání nabízené krajskou pobočkou úřadu práce osobám v hmotné nouzi nanejvýš na dobu tří měsíců. Jedinci, kteří vykonávají toto krátkodobé zaměstnání, jsou i v jeho průběhu vedeni v evidenci úřadu práce. Tato zaměstnání většinou nekladou na zaměstnance vysoké požadavky ve vztahu k zaměstnání nebo praxi, avšak jedinec musí mít odpovídající zdravotní stav. (Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů, § 25 (5))

VEŘEJNÁ SLUŽBA

Veřejná služba je činností, kterou jsou povinné vykonávat vybrané osoby v hmotné nouzi. Cílem veřejné služby je podpora a rozvoj pracovních návyků, schopností a dovedností u jedinců, kteří jsou osobami v hmotné nouzi a jsou dlouhodobě vedeni na úřadu práce. Díky veřejné službě také dochází ke kontaktu těchto jedinců s lidmi z většinové společnosti a tím i k jejich nepřímému začleňování. Veřejná služba je také prospěšnou činností pro města a vesnice, které ji umožňují, neboť skrze tuto formu práce dochází ke zvelebování a udržování okolí či veřejných ploch měst. Osoby zapojené do veřejné služby uzavírají s obecním úřadem smlouvu o výkonu veřejné služby. Minimální rozsah výkonu veřejné služby je dvacet hodin/měsíc. Díky výkonu této činnosti dochází k navýšení příspěvku na živobytí těchto osob. Veřejná služba není plnohodnotným zaměstnáním, neboť osoba, která ji vykonává, za ni nedostává plat. Jestliže jedinec odmítne vykonávat veřejnou službu, nebo nedodrží smlouvené termíny, bude jí odepřen nárok na dávky pomoci v hmotné nouzi a bude sankčně vyřazena z evidence úřadu práce. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2010, s. 6 – 7)

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo poukázat na důležitost zaměstnání, zmapování možností, které se nabízejí lidem bez domova při hledání zaměstnání, a upozornění na překážky, které jim v případě hledání práce a ucházení se o pracovní pozice komplikují nebo dokonce i znemožňují tuto snahu.

V první kapitole své práce píším o lidech bez domova, o tom, kolik podob bezdomovectví může mít, které skupiny osob jsou ztrátou domova nejvíce ohrožené. Myslím, že tato část je pro čtenáře mé práce důležitá z toho důvodu, aby se s problematikou bezdomovectví seznámili, poznali různé tváře bezdomovectví a jeho formy, neboť od nich se následně odvíjí pomoc lidem bez domova. Člověk, který žije přímo na ulici již několik let a je tímto způsobem života poznamenán, má nesrovnatelně menší šance na uplatnění se na otevřeném trhu práce, než jedinec, který sice nemá domov, ale bydlí v azylovém domě, jenž mu poskytuje zázemí, bezpečí a jistotu, byť jen na přechodnou dobu.

Druhá kapitola pojednává o nezaměstnanosti, o jejích formách, o lidech, kteří jsou na trhu práce marginalizováni a tedy i reálně ohroženi tím, že práci ztratí. Nejdůležitější část této kapitoly tvoří ale dopady, které nezaměstnanost přináší. Ty totiž ovlivňují a mnohdy i přetváří danou osobu. Netýkají se pouze okamžiku, kdy ke ztrátě zaměstnání došlo, ale zasahují i do dalších období lidského života. Jestliže si je člověk vědom, jak může ztráta zaměstnání ovlivnit nezaměstnaného, má možnost lépe pochopit, co daná osoba prožívá, a možná i to, proč se chová tak, jak se chová.

Třetí kapitola mé bakalářské práce čerpá z poznatků obou předchozích kapitol a věnuje se problematice zaměstnávání lidí bez domova. V této kapitole uvádím překážky, se kterými se lidé bez domova při hledání zaměstnání setkávají. Ty se u jednotlivých osob vyskytují v různé podobě, intenzitě i v různém počtu. Některým nezaměstnaným bezdomovcům, kteří o práci i domov přišli v krátké době a na ulici se pohybují jen několik týdnů nebo měsíců, postačí, když jim sociální pracovník umožní přístup k internetu a poskytne jim možnost zavolat na nabídky práce. S jinými lidmi bez domova je potřeba dlouhodobě, intenzivně a pravidelně pracovat například v rámci podporovaného zaměstnávání, aby si na pracovní režim nejprve navykli. Právě o těchto možnostech a způsobech, jak osoby bez domova zaměstnat, pojednává druhá část této kapitoly. Ačkoli se výčet možností, jak mohou lidé bez domova získat legální zaměstnání, může zdát dostačující pro uplatnění osob bez domova na

pracovním trhu, je potřeba si uvědomit, že zdaleka ne všichni bezdomovci mohou využívat těchto nabídek, které na ně kladou požadavky v různé intenzitě náročnosti.

Přínos své bakalářské práce shledávám v zřehlednění základních možností, jak a s pomocí kterých subjektů se mohou lidé bez domova ucházet o práci a uplatnit se na pracovním trhu. Upozorňuji v ní také na překážky, které bezdomovectví klade zájemcům o zaměstnání z řad bezdomovců. Myslím, že tato práce může sloužit jako zdroj informací pro pochopení problematiky zaměstnávání bezdomovců i jako případný návod, jak je při zaměstnávání lidí bez domova možné postupovat.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- Bible: Ekumenický překlad.* (1979). Praha: Ústřední církevní nakladatelství v Praze.
- Boleloucký, Z. Nezaměstnanost a zdraví. (2002). In Buchtová, B. (ed.), *Nezaměstnanost – psychologický, ekonomický i sociální problém* (129 - 159). Praha: Grada publishing.
- Buchtová, B. Psychologie nezaměstnanosti. (2002). In Buchtová, B. (ed.), *Nezaměstnanost – psychologický, ekonomický i sociální problém* (75 – 128). Praha: Grada publishing.
- Cupřišínová, V. (2008). *Můj zaměstnanec je bezdomovec*. Praha: Vivas prepress.
- Czudek, J. (2006). Široká nabídka pracovních aktivit podporuje návrat na trh práce. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 4, s. 12 – 14.
- Gottwaldová, A. (2009). *Problematika bezdomovectví v Olomouci* (bakalářská práce). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Haasová, J. (2010). Typologie lidí na ulici. In *Jak se žije na ulici – zjevné bezdomovectví*. Sborník z konference. (s. 7 – 12). Olomouc: Charita Olomouc.
- Hora, O. (2008). *Strategie dlouhodobě nezaměstnaných*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Hora, O., Žižlavský, M. Na okraji trhu práce: Vnímání vlastního postavení na trhu práce nezaměstnanými a marginalizovaným pracovníky. (2009). In Sirovátka, T., Winkler, J., Žižlavský, M. (eds.), *Nejistoty na trhu práce* (s. 80 - 117). Brno: Albert.
- Hojvacká, V., Skalská, J. (2007). *Jak se neztratit II*. České Budějovice: Attavena.
- Hradecký, I., Hradecká, V. (1996). *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje.
- Hradecký, I. a kol., (2007). *Definice a typologie bezdomovectví*. Praha: Naděje.
- Glozarová, K. (2005). Kluby práce nabízejí řadu možností nejen tělesně postiženým. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 1, s. 14 – 15.
- Hrozinová, G. (2006). Nový prostor zařazuje prodejce zpět do normálního života. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 4, s. 28 – 29.

Janoušek, P. (2003). Role projektů Domů na půli cesty v sociální integraci. In kol. autorů (eds.), *Příklady nejlepších praxí v boji proti bezdomovectví*, (s. 49). Praha: FEANTSA, S.A.D., Armáda spásy, Naděje.

Johnová, M. (2005). Vývoj podporovaného zaměstnávání ve světě a v České republice. In kol. autorů, *Souhrnná metodika podporovaného zaměstnávání*, (s. 13 – 15). Praha: Rytmus.

Kňážko, V., Mandys, J. (2008). *Podpora při hledání zaměstnání a na pracovišti pro osoby znevýhodněné na trhu práce z důvodu sociální situace nebo ztráty pracovních návyků*. Praha: Vivas prepress.

Krebs, V. (2010). *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer ČR.

Mareš, P. (2002). *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Mareš, P. (2004). Sociální exkluze a inkluze. In Sirovátka, T. (ed.), *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*, (s. 15-30). Brno: Georgetown.

Mareš, P. (2006). *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Mareš, P., Sirovátka, T. (2004). Marginalizace na trhu práce a materiální deprivace nezaměstnaných. In Sirovátka, T. (ed.), *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*, (61 – 73). Brno: Georgetown.

Mareš, P., Vyhlídal, J., Sirovátka, T. (2002). *Nezaměstnaní na trhu práce – dopady nezaměstnanosti, hledání zaměstnání, faktory marginalizace a úspěchu na trhu práce*. Brno: VÚPSV.

Matoušek, O. (2008). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.

Matoušek, O. (2010). *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2010). *Obec a veřejná služba*. Praha: MPSV.

Plachý, A., Dolečková, I., (2005). Podporované zaměstnávání pro lidi se sociálním znevýhodněním. In kol. autorů, *Souhrnná metodika podporovaného zaměstnávání*, (s. 119 - 123). Praha: Rytmus.

Plesník, V. (2007). *Dlouhodobý aktivizační program pro nezaměstnané*. Krnov: Reintegra.

Plesník, V., Richterová, B., Quisová, S., (2006). *Problém dlouhodobé nezaměstnanosti – praxe a východiska*. Krnov: Reintegra.

Průdková, T., Novotný, P. (2008). *Bezdomovectví*. Praha: Triton.

Sekot, A. (2008). *Sociologické problémy společnosti*. Brno: Rašínova vysoká škola.

Sirovátka, T. (1997). *Marginalizace na pracovním trhu – příčiny diskvalifikace a selhávání pracovní síly*. Brno: Masarykova universita v Brně.

Sirovátka, T., Dualizace na trhu práce a strategie outsiderů. (2009). In Sirovátka, T., Winkler, J., Žižlavský, M. (eds.), *Nejistoty na trhu práce*, (s. 9 – 38). Brno: Albert.

Šimečka, K. (nedatováno). Osoby bez přístřeší. In Nedělníková, D. (ed.), *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*, (s. 175 – 187). Ostrava: Ostravská universita v Ostravě.

Šmajš, J. (2002). Práce – téma k zamyšlení. In Buchtová, B. (ed.), *Nezaměstnanost – psychologický, ekonomický i sociální problém*, (s. 9 – 34). Praha: Grada Publishing.

Štěchová, M., Luptáková, M., Kopoldová, B. (2008). *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Vágnerová, M. (2002). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.

Vitáková, P. (2005a). Filosofie podporovaného zaměstnávání. In kol. autorů, *Souhrnná metodika podporovaného zaměstnávání*, (s. 11 – 12). Praha: Rytmus.

Vitáková, P. (2005b). Definice a znaky podporovaného zaměstnávání. In kol. autorů, *Souhrnná metodika podporovaného zaměstnávání*, (s. 16 – 18). Praha: Rytmus.

Vitáková, P. (2005c). Proces podporovaného zaměstnávání. In kol. autorů, *Souhrnná metodika podporovaného zaměstnávání*, (s. 20 - 59). Praha: Rytmus.

Listina základních práv a svobod. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., v účinném znění ke dni 15. 3. 2012.

Všeobecná deklarace lidských práv spojených národů v účinném znění ke dni 15. 3. 2012.

Zákon o zaměstnanosti. Zákon č. 435/2004 Sb., v účinném znění ke dni 2. 4. 2012.

Český statistický úřad (2012): Míra registrované nezaměstnanosti v ČR [online]. Dostupné 1. 4. 2012 z http://www.czso.cz/csu/dyngrafy.nsf/graf/cr_od_roku_1989_nezamestnanost_

Český statistický úřad (2012): Míra registrované nezaměstnanosti v České republice podle krajů [online]. Dostupné 1. 4. 2012 z http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/0507.pdf

Integrovaný portál MPSV (2012): Aktivní politika zaměstnanosti a zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti [online]. Dostupné 2. 4. 2012 z <http://portal.mpsv.cz/sz/zamest/dotace/apz>

Integrovaný portál MPSV (nedatováno): Job kluby [online]. Dostupné 3. 4. 2012 z <http://portal.mpsv.cz/sz/obcane/jobclub>

Mezinárodní organizace práce (2012): The international labour organization [online]. Dostupné 31. 3. 2012 z <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm#a2>

Ministerstvo práce a sociálních věcí (2012): Sociální reforma, změny 2012 – nezaměstnanost [online]. Dostupné 2. 4. 2012 z <http://socialnireforma.mpsv.cz/cs/5>

Ministerstvo práce a sociálních věcí (2011): O úřadu práce české republiky [online]. Dostupné 3. 4. 2012 z <http://portal.mpsv.cz/upcr/oup>

NP Nový prostor (nedatováno): Prodejci a prodejní místa [online]. Dostupné 4. 4. 2012 z <http://www.novyprostor.cz/prodejci-a-prodejni-mista--praha.html>

Probační a mediační služba české republiky (2002 – 2012): Obecně prospěšné práce [online]. Dostupné 3. 4. 2012 z <https://www.pmscr.cz/obecne-prospesne-prace/>